

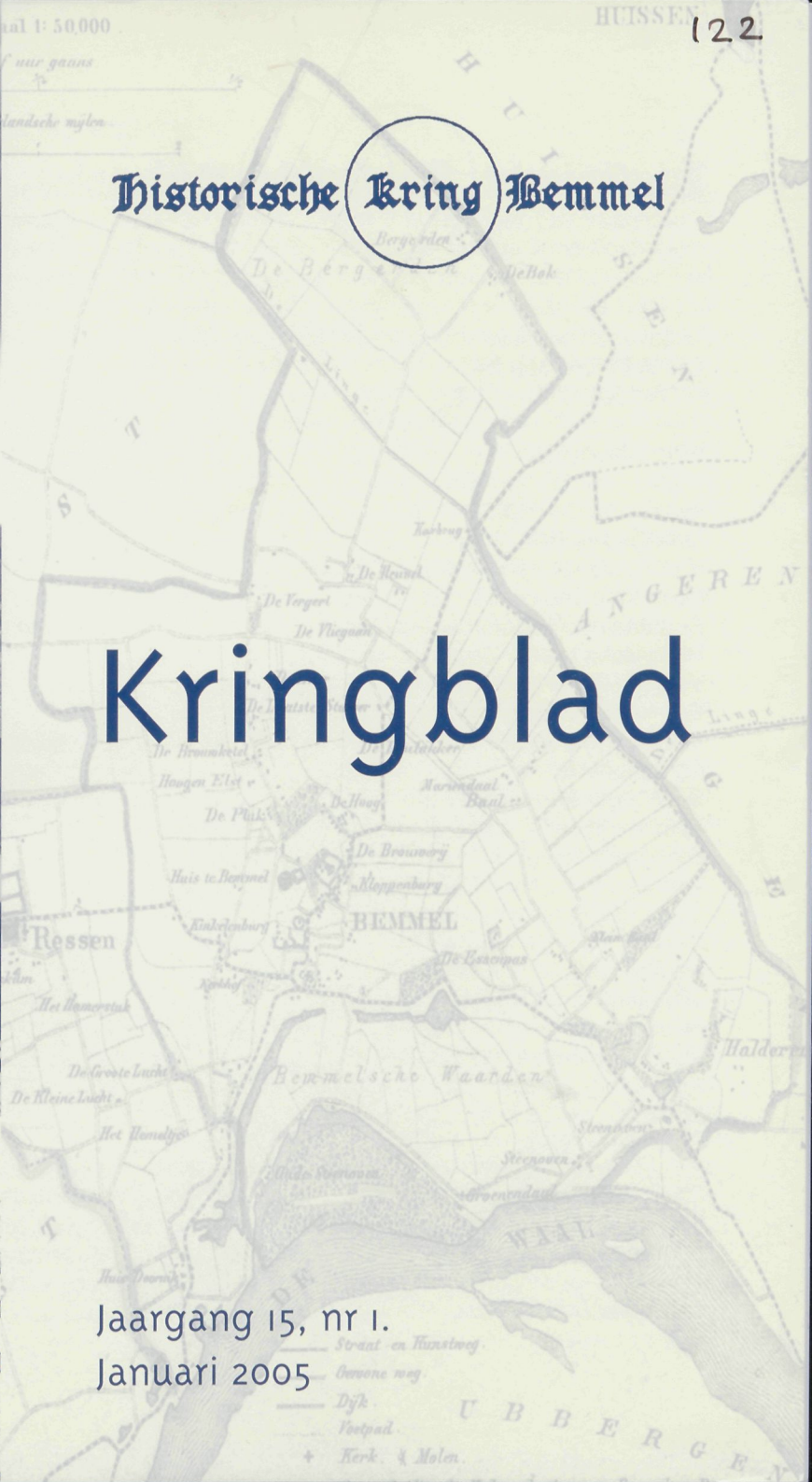
Maat 1: 50,000

Historische Kring Bemmels

Bert Cooper with the Dutch book that he features in...
NATION MARKET GARDEN FACTILE

Kringblad

Jaargang 15, nr 1.
Januari 2005

— Straat en Kunstweg
— Overeen weg
— Dijk
— Voetpad
+ Kerk & Molen

1754 8

8-5A

Historische Kring Bommel

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 15 no 1.
 DATA DRUK Gendt
 ISSN 1384-9271

Inhoudsopgave:

Woord van de voorzitter	1
Meurs van De Plak	2
Oorlogsdagboek	23
Van Beek tot Van Beek	24
Opsporing verzocht	28
Straatnamen in Bommel, Haalderen en Ressen – Van Doornikstraat	29
Historische taalkunde als gereedschap	30
Volgende keer beter	33
Een krantenknipsel (41)	34
Uut de ouwe deus – 't Ouwe huus van De Beijer aon de Teselaar	35
Op schoolreis	36
De Woerdsestraat: nooit weg!	38
Plan 'De Woerd' op 16 december gepresenteerd	55
Bijzondere terugkeer voor 'Een brug te ver'-veteranen	56
't Is historisch (16) – Dekking!	57
Openstelling huisvesting dinsdag 8 februari vervalft	57
Bommels 'urntje' weer terug	58
Aanwinsten	59
Januarinummer Kringblad in januari	59
Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (13)	60
Internetwetenswaardigheden	70
Agenda	71
Boeken	72
Colofon	

Dit is de eenenveertigste uitgave van het Kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer begin mei 2005 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum voor het inleveren van kopij willen wij graag 1 april 2005 aanhouden.

Woord van de voorzitter

Traditiegetrouw blikken we in het eerste nummer van het nieuwe jaar terug op wat er in het afgelopen jaar is gebeurd. 2004 zou een jaar van verandering worden, zo schreef ik vorig jaar om deze tijd. Daarbij doelde ik op het hebben van een eigen onderkomen en de extra druk die dit legt op de schouders van het bestuur en de meewerkende leden er omheen daar waar het gaat om openstelling en exploitatie. Deze druk hebben we als bestuur zeker gevoeld; niet zozeer dat we de toeloop niet aankonden, maar omdat de opkomst tijdens de momenten van openstelling in onze ogen sterk tegenviel. 'Hebben we hier al die jaren voor geknokt' was een verzuchting die tijdens menig bestuursvergadering viel. Ook de bereidwilligheid van leden om met activiteiten en onderwerpen aan de slag te gaan, was mager te noemen. Desondanks steeg het ledental het afgelopen jaar weer licht en noteren we per 31 december 2004 inmiddels 444 leden (was 422 per eind 2003). Uit deze blijvende en nog immer groeiende belangstelling mogen we concluderen dat we het als bestuur niet voor niets doen: de aandacht voor de lokale geschiedenis levend houden!

Wat gebeurde er nog meer het afgelopen verenigingsjaar: we organiseerden weer drie thema-avonden, ditmaal over 'Fort Pannerden', 'De Meidenkist' en 'Persoons- en plaatsnamen uit de tijd van de grote volksverhuizing'. Het waren ook nu weer interessante en goed bezochte avonden. De jaarlijkse excursie voerde ons ditmaal naar Fruitbedrijf 'De Woerd' in Ressen. De Kringprijs 2004 werd uitgereikt aan de heer G. Bouw. Verder organiseerden we voor de dertiende keer onze kalenderactie en verkochten we zo'n 725 jaarkalenders 2005. En dan vergeet ik bijna de drie volle nummers van dit Kringblad.

2004 was echt een jaar van verandering; ook nationaal en internationaal. De indringende nieuwsfeiten en persoonlijke gebeurtenissen zullen iedereen nog vers op het netvlies staan. Dichter bij huis gaan de veranderingen in onze dagelijkse woon- en leefomgeving in hoog tempo door. De inbreidingslocaties krijgen vorm, de Betuweroute is bijna gereed en de aanleg van Park Over-Betuwe (uitloopgebied 'De Woerd') is aanstaande. Verderop in het Kringblad wordt in dit verband aandacht geschonken aan de (bedreigingen rond de) Woerdsestraat. Het bestuur wil actief meedenken en -werken aan de uitvoering van historisch en landschappelijk verantwoorde plannen. Zo ook rond de ideevorming voor de inrichting van verschillende archeologische vindplaatsen in het gebied in het kader van het regionaal park.

Rest mij u tot slot nog een voorspoedig 2005 te wensen. Moge dit eerste Kringblad van het nieuwe jaar u weer veel leesplezier geven.

Marc Kocken

Meurs van De Plak

Mijn grootvader

Fiets eens over de dijk in Lent onder de spoorbrug door en je komt een bord tegen, waarop staat 'Waaiensteinse kolk'. Die kolk bevindt zich aan de Waalkant van de dijk. De kolk is ontstaan bij een dijkdoorbraak in 1809. Aan de landzijde lag boerderij 'Waaienstein'. De boerderij is bij die dijkdoorbraak verwoest, maar werd later herbouwd. Daar woonde mijn grootvader. Een dijkdoorbraak is er na 1809 niet meer geweest, maar er was wel meerdere malen heel hoog water en er ontstonden grote kwelkolken tegen het eind van de negentiende eeuw. Mijn grootouders moesten waarschijnlijk daardoor weg van 'Waaienstein'.

Na de wateroverlast kwam grootvader terecht in Haalderen, in het huis waar ook het café van Tap nog heeft gezeten, aan de Oudewei. Aan de Oudewei woonde ook Peters, die 'De Pruis' genoemd werd. Hij heeft me ooit eens verteld, dat hij in die tijd nog met vader gespeeld had. Van de Karbrugse boer kreeg grootvader twee pinken om, met andere giften, weer een bedrijf op te bouwen. Die boer woonde in de eerste boerderij direct over de Karbrug aan de linkerkant van de Karstraat. Ik meen dat hij Gerritsen heette. Ik denk dat mijn grootouders niet lang in Haalderen gewoond hebben, want vader was zeven jaar toen ze naar De Plak verhuisden. Van de spullen van mijn grootouders zijn alleen een tafel, een stalleer en een wanmolen overgebleven. Die wanmolen hebben wij gedurende de hele oorlog nog gebruikt. Er stond het jaartal 1881 ingesneden. Mijn broer wist daar nog een soort versje over: "Vier ogen in het midden," dat sloeg op de 88, "en nog iets aan de einden," dat waren de enen. Het sloeg dus op 1881.

Op De Plak

Het gezin trok in een bestaand huis, dat grootvader van de kerk gekocht had. Dat huis was oorspronkelijk het koetshuis van huize 'De Plak' geweest, waaraan aan beide zijden twee bediendenwoningen gebouwd waren. In de beide woningen aan de straatkant woonden Piet Jennekes en Evert van Wely. Piet Jennekes was eigenaar van het gehele pand en had het geschonken aan de kerk. Wat zal die man hoog in de hemel zitten...!

De achterste woning was zo slecht van onderhoud, dat die werd afgebroken. De stenen daarvan zijn elders nog bij de bouw van een huis gebruikt. In de woning daarnaast woonden Huub en Anna Natrop. De twee woningen aan de straatkant van het koetshuis werden tot één woonhuis verbouwd en daar gingen mijn grootouders wonen. Tussen ons huis en de straat lag een stuk grond van ongeveer 40 bij 75 meter. De kerk had zich het recht voorbehouden om daar zand af te graven.

Dat zand werd gebruikt voor verhoging van de grond bij de kerk. Grootvader moest dan toezicht houden opdat er geen zwarte grond meegenomen werd. Daarvoor kreeg hij betaald. Er stonden toen ook stenen bij de kerk. Ik denk, dat die wel van huize 'De Plak' afkomstig waren.

<p>4</p> <p>Joannes MEURS</p> <p>Zoon van Ludovicus Fredericus en Maria PETERS</p> <p>tabaksplanter</p> <p>* Bommel 13-04-1834 † Bommel 25-06-1924</p>	<p>5</p> <p>Johanna JANSEN</p> <p>Dochter van Willem en Hendrina MOM</p> <p>* Bommel 04-02-1828 † Bommel 26-04-1904</p>	<p>6</p> <p>Johannes ROELOFS</p> <p>Zoon van Willem en Hendrina BRUGMAN</p> <p>tabaksplanter, winkelier</p> <p>* Bommel 05-02-1850 † Bommel 14-03-1928</p>	<p>7</p> <p>Antonia TEUNISSEN</p> <p>Dochter van Daniel en Johanna PETERS VAN ELDEN</p> <p>* Elst 17-04-1859 † Bommel 04-03-1883</p>
tr. Bommel 05-06-1867		tr.(1) Elst 16-01-1879	
<p>2</p> <p>Frederikus Johannes MEURS</p> <p>landbouwer</p> <p>* Bommel 27-05-1874 † Bommel 21-12-1958</p>		<p>3</p> <p>Johanna Maria ROELOFS</p> <p>* Elst 30-08-1876 † Nijmegen 21-06-1958</p>	
tr. Bommel 22-10-1906			
<p>1</p> <p>Daniel Christiaan MEURS molenaar * Bommel 28-10-1916</p> <p>tr. 11-10-1946 Bommel Wilhelmina Maria GEURTS * Didam 30-06-1920 † Bommel 19-06-2001</p>			

De kwartierstaat van Daan Meurs.

Vader had ondertussen verkering gekregen met Anna Roelofs uit De Hoek in Haalderen. Op een zondag reed hij met een kar naar De Hoek om zijn meisje te bezoeken. Het paard werd uitgespannen en gestald. Toen hij 's avonds terug zou gaan naar Bemmelen, werd het paard weer ingespannen. Natuurlijk moest hij nog afscheid nemen van zijn meisje en dus vroeg vader of de broer van Anna, mijn latere ome Jan, even op het paard wilde passen. Maar het was al behoorlijk donker en ome Jan was nog maar een jongen en bang in het donker. Hij liep naar binnen en liet het paard alleen. Het paard liep toen gewoon weg. Het wist zelf de weg naar Bemmelen wel te vinden. Vader moest het hele stuk naar Bemmelen lopen. Ook ik heb later, samen met moeder, die afstand vanaf De Hoek tot thuis wel vaker gelopen. We waren dan met de tram naar Haalderen gegaan op familiebezoek. Als we terug gingen en de tram was er nog niet, zei moeder: "Kom, we lopen vast naar de volgende halte." Maar als we daar dan waren, was de tram nog in geen velden of wegen te bekennen, zodat we maar weer doorliepen en zo uiteindelijk lopend in Bemmelen aankwamen.

Ons gezin

Later zijn vader en Anna getrouwd. Mijn moeder Anna was alleen in de winter naar school gegaan. Dat gebeurde in die tijd heel vaak. In de zomer was er zoveel werk op en rond de boerderij, dat er voor de kinderen, jongens zowel als meisjes, nauwelijks tijd over bleef om naar school te gaan. Dat in oenschouw genomen schreef moeder aardig goed.

Mijn vader en moeder.

Mijn grootmoeder van vaders kant had het schrijven nooit geleerd. Zij zette een kruisje als ze ergens een handtekening voor moest zetten en dan moesten twee ambtenaren bevestigen, dat zij persoonlijk dat kruisje gezet had. Dat kruisje was geen x, maar een gewoon kruis.

Eén van de eerste dingen, die mijn vader deed, was graan schatten voor een heer, die tienden van zijn pachters kreeg. Daarmee was hij een paar weken per jaar bezig.

De eerste volledige baan

Vroeger was er in Bemmél één boerenbond. Die zat toen op het Oude Kerkhof. Op een bepaald moment besliste de 'hogerhand' van de kerk, dat er een 'Aartsdiocesane Boeren- en Tuinders Bond', A.B.T.B. in Bemmél moest komen. Dolf van Oppenraaij was daarvan de voorzitter. Als je zaakvoerder van de A.B.T.B. wilde worden, kon je daarop inschrijven. Vader deed dat en kreeg het zaakvoerderschap. Dat ging lange tijd goed, tot er een paar nieuwe boeren naar Bemmél kwamen, van wie er één vond, dat de zaakvoerder het wel voor minder geld kon doen. Ondertussen waren er verschillende klanten ontevreden over het werk van andere maalderijen en toen was vader zelf graan gaan malen. Dat gebeurde elektrisch. We betaalden de P.G.E.M. voor vastrecht f 500,- per jaar en dan per Kilowatt nog 2 cent. Later kwam daar 2 cent per kilowatt bij als 'kolentoeslag'. De boerenbond wilde de molen niet van vader overnemen. "Dan zal ik zelf moeten blijven malen," zei vader.

Het is mogelijk, dat vader ondertussen een beetje genoeg had van het werk bij de bond. Er waren bijvoorbeeld boeren, die via de bond een partij maïs afnamen. Die maïs werd door ons gekocht van importeurs, die het graan weer in Amerika kochten. De maïs kwam dan per schip naar Nederland en per trein en tram naar Bemmél. Als in de tussentijd de prijs van de maïs gestegen was, haalden de boeren zelf het graan uit de goederenwagen van de B.S.M.. Die stond soms op het zijspoor bij dokter Poell en ook wel aan de remise. Op een weegbrug werd de zaak gewogen en afgerekend voor de oorspronkelijke prijs. Als de prijs gezakt was, moesten ze ook de afgesproken prijs betalen, maar dan lieten ze vader met de maïs zitten. Met pulp hetzelfde laken een pak. Op een dag was de prijs gestegen. Jaren later schoot een boer mij eens bij de kerk aan (ik had toen het bedrijf al overgenomen) en zei: "Doe mij maar duizend kilo extra". Maar wel moest de oorspronkelijke prijs afgerekend worden....

Dolf van Oppenraaij had tegen mijn vader wel gezegd, dat hij zich geen zorgen hoefde te maken en dat hij wel zaakvoerder zou blijven, maar vader stond er op, dat de laagste inschrijver zaakvoerder zou worden. Hij heeft, denk

ik, niet eens mee ingeschreven. De nieuwe zaakvoerder werd Toon Knipping. Die was vóór die tijd penningmeester van de A.B.T.B. geweest.

Ruzie met vader

Op een dag waren vader en ik samen bezig het paard uit te spannen. Vader kon de treksingel, een onderdeel van het tuig, niet loskrijgen. Ik zei: "Wat weet jij nou van een paard?!" Nou, dat was een schop tegen het zere been! Vader werd vreselijk kwaad. Ik dacht, dat het de volgende dag wel weer over zou zijn, maar nee hoor. Ik moest maar wat anders gaan zoeken, meende vader.

Ik keek de krant na en zag een advertentie in 'De Gelderlander', waarin een molenaar in Zeddam een knecht zocht. Ik ben daar meteen naartoe gefietst. Ik herinner me, dat ik op de fiets bleef zitten en tegen een schuur leunde. De molenaar, Willem Koenders, kwam naar buiten. We spraken even met elkaar en ik werd meteen aangenomen. Ik ben niet eens van de fiets afgeweest. Achteraf kreeg de molenaar er van zijn oudere zussen -hij was niet getrouwd en woonde met hen samen- van langs omdat hij me zomaar had aangenomen. Ik kreeg daar kost en inwoning en verdiende daarnaast f 5,- per week. Later vertelde Willem Koenders, dat hij 54 brieven gekregen had van jonge mannen, die werk zochten.

De molen van Willem Koenders in Zeddam.

Moeder was er niet zo gerust op, dat ik in zo'n vreemd gezin zat. Ze was er niet blij mee. Vader zat er niet zo mee. Als ik eens in de veertien dagen thuis kwam, was hij er niet....Ik heb het altijd reuze naar mijn zin gehad bij Willem Koenders. Toen hij hoorde, dat ik melken kon, heeft hij meteen een koe gekocht.... Ik pakte van alles aan. Ik heb zelfs een keer kalkstikstof, een zwart poeder, bij een boer op het land gezaaid. Dat was bar vies werk en daarom had de boer, een goede klant van Koenders, daar geen zin in. "Het is prachtig spul," meende hij, "maar je moet het de knecht laten zaaien."

Na een half jaar kreeg ik een brief van mijn zus An. Zij moest van vader schrijven, dat ik thuis moest komen. Ik overlegde dat met Koenders. Die vond dat ik, omdat ik intussen 21 jaar geworden was, voor mezelf beslissen kon en niet hoefde te doen wat vader wilde. Maar ik was blij, dat het weer goed leek te komen met vader en ik ging dus naar huis. Daarna ging alles goed tussen vader en mij. Maar als er later weer eens een ruzie dreigde, hoefde ik alleen maar te zeggen: "Als het zo gaat dan ben ik meteen weer weg..." en dan bond vader in.

Eigen baas

Vader besloot voor zichzelf te beginnen. Nu ging het er om klanten te krijgen. De grotere boeren bleven allemaal bij de bond, maar de kleinere hofstee-mensen gaven de voorkeur aan vader. Later werd Jan Bus zaakvoerder van de A.B.T.B.. Mijn broer Jan kwam in die tijd eens over De Plak en daar stond Bruining hem op te wachten. Bruining liet hem een zak meel zien en vroeg hem wat dat was. "Hoe moet ik dat weten?" vroeg Jan. "Dit werd bij ons gebracht als ochtendvoer." Daarop zei Jan: "Dat kan niet, want hier zit pulp in en dat hoort niet in ochtendvoer." We hadden er meteen een goede klant bij. In die tijd, kort voor de oorlog, viel het niet mee nieuwe klanten te krijgen. De meeste waren hun leverancier trouw, tenzij die er wel heel erg ver naast zat. Zo hebben we op ons eigen bedrijf een keer varkenspest gehad, alle varkens weg. Maar we zijn er geen klant door kwijtgeraakt. In zo'n periode van varkenspest klopten we uit voorzorg, opdat ons bedrijf geen besmetting zou oplopen, alle teruggekomen zakken zorgvuldig uit en bewaarden ze in de kunstmestloods, tot alles achter de rug was.

In de oorlog

Hoewel er na mei 1940 van oorlogshandelingen nauwelijks sprake was, was het leven toch ingewikkelder geworden. Op een dag kwam een varkenshouder op zijn mestklompen de maalderij binnen om te vertellen, dat hij mond- en klauwzeer op zijn bedrijf had. Dat moesten we meteen melden bij de P.B.H., de Plaatselijk Bureau Houder. We hebben die boer meteen verzocht naar buiten te gaan en we hebben onmiddellijk de plek waar hij gestaan en gelopen had met natriumchloraat ontsmet. De Plaatselijk Bureauhouder was de heer Sloot, de latere directeur van de Rabobank. Daar

haalden de boeren hun distributiebonnen voor veevoer af. Bij de Provinciale Voedsel Commissaris, de P.V.C., konden die bonnen door ons weer worden ingeleverd. Dan kregen wij weer grondstofbonnen waarop meel en graan verkrijgbaar was. Op het laatst bestond dat steeds meer uit zemelen en andere afvalproducten.

Die distributie was een heel gedoe. De bonnen, die de boeren inleverden, moesten worden verzameld en er moest een uitgebreide administratie van worden bijgehouden. Daar begon mijn vader schoon genoeg van te krijgen en toen hebben mijn broer Jan en ik het bedrijf geleidelijk aan van hem overgenomen. Ik verzorgde de administratie. Van het graan dat de boeren verbouwden moest een bepaald percentage aan de Duitse overheid worden geleverd. Maar er werd ook wel graan verbouwd waar de bezetter en zijn controleurs geen weet van hadden. Dat graan moest dan clandestien gemalen worden. Dat hebben we voor veel mensen gedaan en daardoor kregen we er veel klanten bij. Voor ons was dat clandestien malen ook een groot risico. Je kon er een stevige boete voor krijgen en wij hebben er ook eens één van f 700 gekregen.

De zakken staan klaar om naar de klanten te gaan.

Ook veldwachter Koenders kwam op een dag met een kussensloop tarwe in een korbjesje. Ik heb geen seconde gedacht, dat hij me er in wilde luizen en dat was ook niet het geval. Hij waarschuwde ons wel voor een boer, die veel zwart handelde. Daar moesten we niet clandestien voor malen, want die werd in de gaten gehouden. Dan zou meteen onze verboden activiteit opvallen.

Clandestien malen deden we meestal op zaterdagavond. Dan hadden de controleurs de week er opzitten en dan kwamen ze niet zo licht. We begonnen dan om ongeveer zeven uur te malen en gingen door tot alles gemalen was, soms tot midden in de nacht. Dat gebeurde elektrisch. Dan floeiperde op de hele Plak het licht. Maar niemand klaagde daarover want iedereen wist hoe dat kwam.

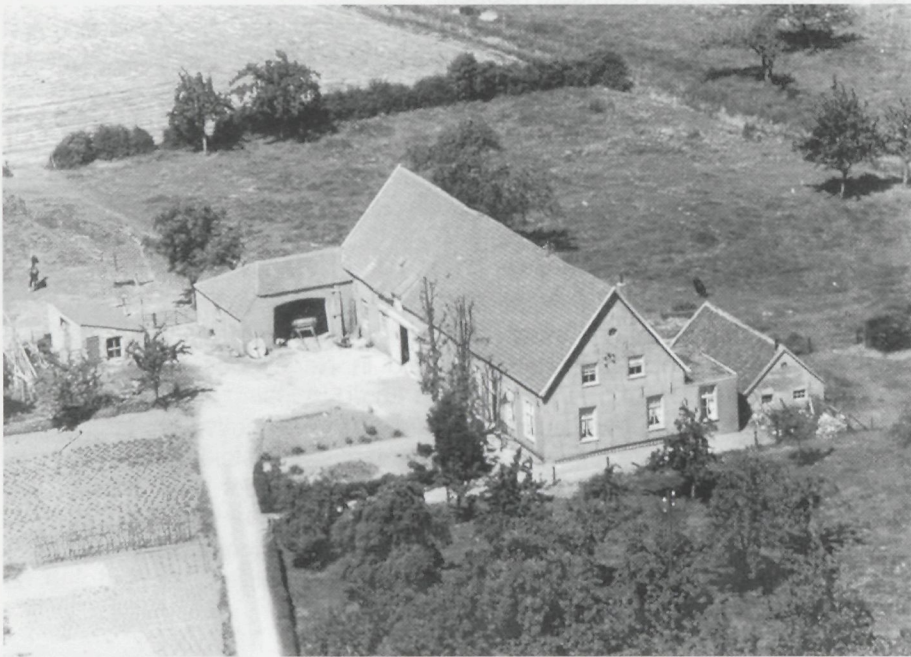
Zo hadden Jan en ik eens een halve nacht gemalen. Net die zaterdag hadden we twee varkens geslacht. We hadden vergunning voor één varken aangevraagd en het andere deelde zijn lot clandestien. Er lagen dus twee tongen en twee harten gekookt en wel in de kast. De rest was al ingemaakt. Na die halve nacht in touw geweest te zijn, hadden we zo'n trek in iets te eten, dat we die met ons beiden soldaat gemaakt hebben.

Op een dag kwam een groep Duitse soldaten bij ons binnenvallen. Ze waren op zoek naar Nederlandse ex-militairen, die weer in krijgsgevangenschap moesten gaan. Mijn broer Jan was er daar één van. Voor we er erg in hadden, stonden de Duitsers binnen. De deuren waren niet op slot. Toch schrokken we niet al te erg, want we zagen dat veldwachter Koenders er bij was en zolang die er bij was, zou het allemaal wel niet zo'n vaart lopen, dachten we. Maar het liep anders. Jan werd gearresteerd en naar Amersfoort gebracht. Ook Henk Stoffels werd opgehaald. Hij speelde alsof hij nergens iets van wist. "Hoe kan dat nou," vroeg hij, "ik ben nooit soldaat geweest..." "Als je dat vol wilt houden moet je eerst maar die foto van de muur halen," was het antwoord. Op die foto stond hij afgebeeld in Nederlands militair uniform. Samen met Jan en Henk werden ook Thé en Jo Knipping opgehaald. Burgemeester Van Elk is nog een paar keer naar Den Haag gereisd om te proberen de vier weer naar huis te krijgen. De gebroeders Evers stelden de benodigde benzine beschikbaar. Zij kregen extra benzinebonnen voor de motorspuit om hun fruitbomen te kunnen spuiten. Helaas was de moeite van de burgemeester tevergeefs. We hebben Jan nog wel in Amersfoort opgezocht, maar tenslotte werd hij naar Duitsland afgevoerd. Daar is hij tot het eind van de oorlog gebleven.

Er werden paarden gevorderd voor het Duitse leger. Wij hadden onze trouwe viervoeter in een wei lopen, die niet aan een straat grensde en we gingen er van uit, dat het dier daar niet ontdekt zou worden. Maar toen de Duitsers de paarden van Hent Peters 'den Uul' in de Plakse wei ophaalden, zagen ze het onze ook lopen en toen namen ze dat ook meteen maar mee.

Er moesten radio's worden ingeleverd, want we mochten niet naar de Engelse zenders luisteren. Iedereen probeerde het een of ander waardeloos toestel in te leveren. Heijmen, de tuinman van pastoor Grimmelt bracht voor de pastoor een oude grammfoon als 'radio' op een kruiwagen naar de inleverplaats. Wij hebben ook een heel oud toestel ingeleverd. De goede radio zat in een alkoof onder de bedstee verborgen. Die bedstee werd niet meer gebruikt. In die alkoof sliep 'Joep', onze onderduiker. Dat was een man uit Limburg, schilder van beroep, die oorspronkelijk uit Duitsland gekomen was en officieel nog steeds Rijks-Duitsler was. Daarom had men hem opgeroepen om dienst te nemen in de Wehrmacht. Daar voelde hij niets voor en hij dook onder. Via via kwam hij bij ons terecht.

Hij maakte zich bij ons verdienstelijk door de kapotte ruiten in het kippenhok te vervangen. Stopverf was niet verkrijgbaar en dus maakte hij dat zelf. Hij gebruikte daarvoor geslibd krijt, een onderdeel van ons ochtendvoer, en levertraan. De kippen vonden die stopverf kennelijk heel lekker, want ze pikten alle sponningen, zover ze er bij konden, schoon leeg.

Hoewel deze luchtfoto kort na de oorlog gemaakt is, geeft ze goed weer hoe het bedrijf er ook voor en in de oorlog uitgezien heeft. Het kippenhok waar Joep de ruiten repareerde staat links.

Eens, op een stormachtige avond kwam er een losgeslagen versperringsballon overdrijven. Die ballons werden aan een staalkabel opgelaten en als een vliegtuig die kabel raakte, liep het zware schade op. Of het een Engelse of Duitse ballon was wist ik niet. De staalkabel, waaraan hij had vastgezeten, hing nog onderaan het gevaarte. Die ballon dreef over de hoogspanningsleiding bij ons in de buurt en de kabel sleepte over de draden. Dat gaf een indrukwekkend vuurwerk. Ondanks dat hebben we gewoon door kunnen malen. Er bleef hier normaal spanning op het net.

Frontgebied

Op zondag 17 september 1944 was het al vroeg erg druk in de lucht. Allerlei soorten vliegtuigen vlogen af en aan. We hadden gezien dat er kistjes aan parachutes naar beneden gekomen waren. Enkele kwamen bij ons in de buurt

neer. Er stond van alles op geschreven, maar we konden geen Engels lezen. Op één woord na: 'wit hout'. We hebben er enkele opengemaakt. Er bleek munitie in te zitten. Waarschijnlijk waren ze afgedreven of op het verkeerde moment gedropt.

Die middag wilde mijn buurmeisje Riet Knipping graag naar Gendt en ik wilde, ondanks alles, naar Doornenburg. Daar woonde mijn meisje Lieske Maassen. Riet stelde voor om samen te gaan en dat deden we. Maar in de Papenstraat kwamen verscheidene vliegtuigen zo laag over, dat we samen in de droge greppel doken. Riet werd zo bang, dat ze niet verder durfde en toen het even kon ging ze terug naar huis. Ik ben toen alleen verder gefietst naar Doornenburg. Van een luchtlanding die dag in de buurt van Arnhem wist ik nog niets. In Doornenburg maakten Lieske en ik samen, het was heel mooi weer, een wandeling over de dijk. Er waren nog wel steeds veel vliegtuigen in de lucht, maar dat gebeurde wel meer en daar maakten we ons niet druk om.

Op het Pannerdensch Kanaal kwam een man in een kano tegen de stroom op vanaf Arnhem aangevaren. Hij kwam aan land en vertelde, dat hij uit Arnhem kwam. Hij had vliegtuigen gezien met daaronder duizenden parachutes. Ook grote zweefvliegtuigen waren naar beneden gekomen. Er werd bij Arnhem hard gevochten.... De man liep naar anderen om zijn verhaal te vertellen en wij zetten onze wandeling voort.

Plotseling weer vliegtuigen. Die doken op een schip af, dat in de rivier lag en begonnen te schieten. Wij kropen snel achter de dijk en gluurden er voorzichtig overheen. Plotseling werd de boot getroffen. Een enorme steekvlam schoot omhoog. Waarschijnlijk hadden er vaten olie in het schip gezeten. Gelukkig zagen we de schipper met zijn vrouw in de reddingsboot springen en die gingen aan de overkant aan wal.

Een dag of twee later was er brand bij Van Duren van 'De Fiool', een huis op De Plak. Ik zag het en ik ging er naar toe om te kijken of ik helpen kon. De schuur stond in lichterlaaie. Twee dochters van Van Duren pompten water en gooiden dat op het vuur. Ik ging meteen helpen. De pomp stond binnen in huis. De meisjes pompten toen emmers water en zetten die op de vensterbank. Ik gooide ze dan op het vuur. Ondertussen gierden granaten over. We werden doof van de vele ontploffingen. Maar we werkten door, ondertussen duizend weesgegroetjes biddend, tot het vuur uit was. Het woonhuis bleef gespaard.

Terug naar huis kon ik maar met moeite over de weg komen, want de weg lag vol afgeknapte bomen en telefoonpalen en vooral draad. Dat zag je in het beginnende donker nauwelijks....

Krijgsgevangenen

Intussen werd hier stevig gevochten. De eerste Engelsen waren in Bemmel verschenen. Schilder Piet Peren uit Elst probeerde op de fiets potten verf en rollen behang van Elst naar Gendt te brengen om ze te 'redden'. Hij woonde met zijn vrouw in Gendt en was pas een schilderszaak in Elst begonnen. Hij fietste gewoon door de linies heen en weer, zonder dat hij werd aangehouden.

Maar op een dag ging het mis. Hij werd door Engelse militairen aangehouden en omdat die Engelsen de alleen maar Nederlands sprekende schilder niet verstonden, brachten ze hem op De Plak bij Bongers. Daar maakten wij de militairen met handen en voeten duidelijk dat hij betrouwbaar was. Hij mocht echter niet meer naar Gendt. Daarom noemden we hem 'onze krijgsgevangene'.

Echte Duitse krijgsgevangenen zagen we ook bij ons op het erf. Die werden ondervraagd door een Nederlander, die in het Britse leger was opgenomen. De Engelsen noemden hem Bishof. Of hij werkelijk zo heette weet ik niet. Wij mochten wel kijken en luisteren, maar we mochten de krijgsgevangenen niet bespotten of uitlachen. Bishop wilde nooit iets vertellen over zijn bezigheden. Als we hem vroegen: "Wat doen jullie morgen?" was het antwoord: "Dat zal ik je overmorgen vertellen."

Luchtfoto van 12 september 1944. Aangegeven zijn 'De Hooge Eest', ons huis en 'De Fiool'. Foto: Afd. Speciale Collecties Bibliotheek Landbouwuniversiteit Wageningen.

Evacuatie

De Betuwse bevolking moest evacueren. Alleen een kleine groep mensen mocht achterblijven om zo goed mogelijk voor het vee en de achtergebleven spullen te zorgen. Het evacuatiebericht bereikte ons vrij laat, maar tenslotte moesten wij ook weg. Vader is samen met een onderduiker naar Appeltern gelopen. De onderduiker had zijn voeten zo kapotgelopen, dat hij enkele dagen met de voeten in het water gezeten heeft. Vader had nergens last van. Moeder kon met iemand meerijden. Jan zat nog in Duitsland en ik bleef alleen achter.

Geld

Vanuit het evacuatiegebied kwam een brief van Mies Rutgers. Zij schreef haar broer, die nog bij ons in Bemmelen was, dat er onder een hoop zand achter het huis bij Van 't Hullenaar op Het Hoog een trommel met zilvergeld verborgen moest zitten. We trokken er heen. Na enig graafwerk vonden we de trommel en die bleek bijna tot aan de rand gevuld met zilvergeld: dubbeltjes, kwartjes, guldens en rijksdaalders. Een Engelse soldaat die stond te kijken wees op zijn militaire auto en zei: "This car for your money...." Dat hebben we uiteraard niet gedaan.

Later kregen we bericht, dat in een schuilkelder in het land van Jan Polman een kistje moest staan met papiergeld. Maar ondertussen was de dijk bij Driel doorgestoken en de schuilkelder stond helemaal onder water. Met zand heb ik toen, samen met een paar anderen, een dijkje om de schuilkelder aangelegd en met een kattenkop, een handpomp, hebben we de schuilkelder leeggepompt. We zorgden er voor, dat het kistje bij Polman terecht kwam en hoorden na de oorlog pas, dat hij de hele winter kliebernatte bankbiljetten bij de kachel heeft zitten drogen....

Op het Manneneiland

Er was geen stroom meer, maar er was toch niks meer te malen. Samen met anderen heb ik geprobeerd zo goed als het ging het vee uit de omgeving te verzorgen. Beesten werden zoveel mogelijk op centrale plaatsen bij elkaar gestald en verzorgd. Ze stonden bij Van Huet, bij Knipping en bij Rijcken. Verder probeerden we de vele dode dieren, die overal lagen, te begraven, want die verspreidden een verschrikkelijke stank.

Op een dag was ik samen met Thé Rutgers het Kattenleger ingefietst om te zien hoe het met het wassende water gesteld was. We hadden gehoord, dat de Rijndijk was vernield en overal was water. We wilden graag weten of er nog meer te verwachten was. In het Kattenleger fietsten we al door het water. We kwamen bij de toekomstige snelweg Arnhem-Nijmegen, waarvan het zandbed er al lag en we zagen, dat het water over dat zandbed in de richting van Elst stroomde. Het zou dus wel de Midden-Betuwe instromen, dachten

we, zodat we niet voor nog meer wateroverlast hoefden te vrezen. Daarna fietsten we naar huis. Toen we bij Rijcken aankwamen, zagen we een groep jongemannen, kennelijk onder leiding van iemand, waarvan we de naam niet wisten, maar die we 'Sjors van de Rebellenclub' noemden. Hij reed vaak op een paard door de Betuwe en deed niet veel goeds. De groep was bezig een koe uit de stal te halen. Wij er op af. Wat er aan de hand was? "Die koe moet weg voor het aankomende hoge water," zei Sjors. "Als de koeien weg moeten," zei ik, "dan horen we dat wel van de burgemeester. Maar laat ze nu maar mooi staan." Sjors en zijn mannen dropen af zonder koe....

Het werd steeds gevaarlijker. Men kwam de laatste mensen in dit gebied waarschuwen, dat het hoog tijd was om weg te gaan. Waarschijnlijk kwam de boodschapper niet verder dan het Vossenhol, want we hebben niemand gezien. Pas een week later zijn wij vertrokken. We hebben alle beesten naar Ressen gedreven. Daar waren we de hele dag mee bezig en ondertussen hadden we niets te eten gehad. We kwamen terecht bij Eikhoudt aan de Oude Postweg. Maar om eten klaar te maken moest er water gehaald worden bij de 'Oudenhof', omdat de pomp van Eikhoudt kapot was. Eén van de jongens ging op weg en was binnen tien minuten terug. Later hoorden we, dat hij water uit de sloot geschept had. Langs de sloot hadden overal dode dieren gelegen, maar er is niemand ziek geworden.

Op een avond zaten enkele jonge mannen bij elkaar in een huis in Lent, toen een paar Engelse soldaten binnen kwamen. Ze vertelden, dat ze van hun onderdeel waren afgedwaald en wilden weten, waar hun kameraden en de overige Engelse troepen zaten. Nu wilde het toeval, dat er iemand bij de mannen was, die voor de oorlog in Engeland op een fruitbedrijf stage gelopen had. Hij sprak heel goed Engels en hij kon horen, dat de soldaten het Engels heel anders uitspraken dan hij in Engeland gehoord had. Hij verliet ongemerkt het huis en waarschuwde een groep Britse militairen. Die rekenden even later de zogenaamde Engelse soldaten in. Het bleken Duitsers in Engelse uniformen te zijn.

Rond de bevrijding

Aan alles komt een eind en zo ook aan de oorlog. Het was intussen 3 mei 1945. Piet Peren had mij gevraagd of ik wilde proberen zijn vrouw te vinden. Hij had geen tijd, want hij was als schilder druk in de weer met glaszetten in het Canisiuscollege in Nijmegen. De oorlogshandelingen in deze streek waren inmiddels achter de rug en nu was iedereen op zoek naar zijn familie of bekenden. Piet meende te weten, dat zijn vrouw in Drempt in de Achterhoek zat. Ze zou daar bij een slager in huis zijn. Ik wilde wel aan die zoektocht beginnen, maar dan moest ik wel een goed persoonsbewijs hebben, want ik was het mijne kwijtgeraakt en zonder goede papieren kwam je in die tijd nergens.

Daarom ging ik naar Ressen waar burgemeester Van Elk zat en ik vroeg hem of hij een nieuw persoonsbewijs voor mij kon klaarmaken. Hij gaf me na even wachten een nood-persoonsbewijs. Op de achterkant had hij geschreven: "Meurs, aan de ommezijde vermeld, is een goed Nederlander." Daar was ik best trots op.

Doortje Maassen, de zus van Lieske, met wie ik intussen geen verkering meer had, wilde graag met me mee. Haar ouders zouden in Didam wonen. Zij wilde hen graag opzoeken. We fietsten samen naar Doornenburg. We reden door een leeg, totaal verlaten landschap. Er was geen mens, geen dier, geen kip of kuiken te bekennen. Dat was een heel aparte gewaarwording. Het was alsof we samen alleen de baas waren op de wereld. De ouders van Doortje hadden aan de dijk gewoond, maar zij had in Nijmegen gediend en ze was benieuwd hoe het er thuis uitzag. We gingen even bij haar ouderlijk huis kijken. Het was daar een bende en er hing een vreselijke stank en daarom gingen we snel weer verder.

Maar hoe kom je aan de overkant van het Pannerdensch Kanaal? We fietsten langs het water, op zoek naar een bootje, maar toen we bij de kop van Pannerden waren aangekomen hadden we nog geen vaartuig gevonden. Toen maar terug. En wat we op de heenweg niet gezien hadden, vonden we nu wel. Tussen wat wilgenhout verscholen lag een bootje en daarmee zijn we naar de overkant geroeid.

In Didam bleken de ouders van Doortje en Lieske in een kippenhok te wonen. Doortje bleef daar en ik ging verder naar Drempt. Daar was mevrouw Peren inmiddels vertrokken. Naar Keijenburg. Ik fietste daar dus naar toe. Op de pastorie wist men, dat ze intussen naar Friesland was gegaan. Daar had ze een baby gekregen, een zoon. Wat nu? Friesland was te ver. Ik heb toen Jan Koenders, de broer van Willem, bij wie ik voor de oorlog gewerkt had en die ook in de Achterhoek zat, opgezocht. Hij had verkering met mijn zus Mientje en hij wilde graag mee onze kant uit.

Intussen was het 5 mei geworden en dat betekende het definitieve einde van de oorlog. Via Didam, waar we Doortje en Lieske ophaalden, fietsten we naar Pannerden. Daar zagen we een huis, waar mensen aanwezig waren, een bijzonderheid in die dagen, en daar wipten we even aan. We aten heerlijk wittebrood met hen mee en van hen hoorden we, dat er vanuit Ooi met roeiboten een soort veerdienst geïmproviseerd was. Jan Koenders en de twee meisjes wilden graag naar Ooi en dan verder. Op die manier hoefden ze de streng gecontroleerde Waalbrug bij Nijmegen niet over. Zodoende ging ik alleen op huis aan.

Die avond ben ik gaan slapen in een steenfabriek. Daar lagen rietmatten en ik had mezelf in één ervan gerold. Er waren meer mensen in die steenfabriek en ik hoorde nog iemand zeggen: "Trap niet op dat riet, want daar ligt iemand onder." De volgende morgen ben ik al vroeg op weg gegaan. Ik kwam bij de veerstoep, maar er was geen pont te bekennen. Wel lag er een grote, drijvende bak. Ik haalde een paar planken uit een kapotgeschoten huis en heb me toen in die bak naar de overkant geroeid. Zo kwam ik tenslotte weer thuis in het huis in Lent, waar ik met Jan en Piet Peren en Thé Rutgers woonde.

Direct na de oorlog

De eerste grote klus, die we klaarden was het poten van enorme hoeveelheden aardappelen. Als een pootaardappel te groot was, sneden we die eenvoudig door en pootten de twee helften. En daar kwam op elke helft een normale aardappelplant op!

Langzaamaan kwamen de evacués terug naar Bommel. We probeerden daar iets feestelijks van te maken. We hadden een soort ereboog gemaakt en die deed eerst dienst om Thé Knipping welkom te heten. We hadden gehoord, dat hij er aan kwam en met een versierde wagen zijn we hem tegemoet gereden. Maar wie er kwam, geen Thé Knipping. Pas een dag later, toen we het nog eens probeerden, zagen we hem en brachten we hem feestelijk naar Bommel. De volgende dag hoorden we, dat mijn broer Jan er aan kwam. Hij was vanuit Duitsland onderweg naar Bommel en Van der Sant van 'De Hooge Eest' was hem voorbijgefietst. Natuurlijk hebben we toen zo snel als we konden de boog voor onze uitweg gezet om ook hem een feestelijke thuiskomst te bereiden.

Met paard en wagen voor de maalderij. Ik heb enige tijd met een kleine vrachtwagen gereden, maar die was zo duur aan de benzine, dat ik weer met paard en wagen op pad ging.

In het begin na de bevrijding was er nog nauwelijks iets te malen. Bovendien duurde het een hele poos voordat er weer stroom was. Toen er weer gemalen kon worden, bracht dat weer de nodige problemen met zich mee. In het te malen graan bleken vrij veel stukjes ijzer te zitten, fragmenten van ontploft oorlogstuig. Aan het eind van de schudbak zat wel een magneet, maar de grotere stukken waren te zwaar en vielen er van af. Die maakten groeven in de molensteen. Op het laatst bleef het ijzer in de groef zitten, zodat ik de steen helemaal moest schoonmaken en er nieuw scherpsel op moest zetten.

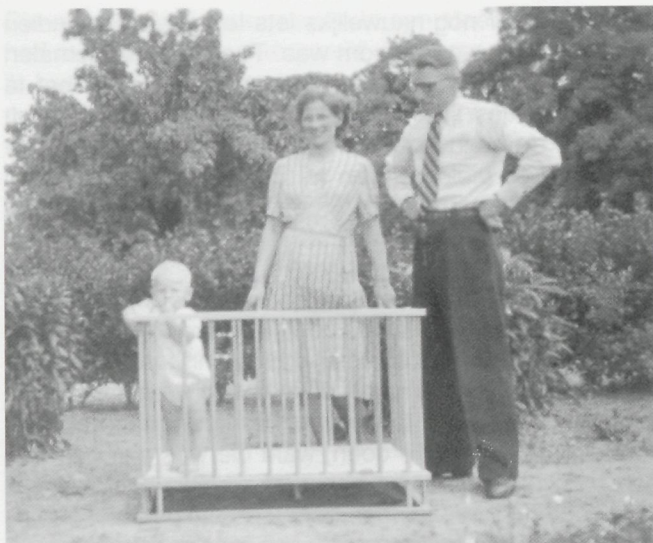
Nog steeds moesten de boeren via ons tarwe leveren aan het rijk. Er werd dan getaxeerd hoeveel tarwe een bepaald stuk land zou opbrengen. Mocht er meer af komen dan was geschat, dan mochten wij dat eigenlijk niet malen of zelf gebruiken, maar dan moest dat naar de voedselvoorziening. Bij veehouder Publichhuizen was veel meer tarwe van het land gekomen dan was berekend. Hij kon weinig met die tarwe doen, want die was niet geschikt voor koeien. We hebben toen die tarwe van hem gekocht en hoofdzakelijk gebruikt in het hardvoer voor kippen. Wij konden hem weer helpen aan haver, wat de koeien graag lustten. Bij het bureau voedselvoorziening hebben we natuurlijk niets gemeld.

Verkering

In die dagen kreeg ik verkering. Het zal een klein jaar na de bevrijding geweest zijn, dat er in Bemmelse kermis gehouden werd. Jongelui uit de omgeving kwamen daar op af. Riet Geurts uit Didam had verkering met Geert Janssen van 'De Kinkelenburg' en zij kwam lekker in Bemmelse kermis vieren. Haar zus Mineke kwam met haar mee. Mineke zat graag in zo'n grote luchtschommel en hoe harder en hoger het ging, hoe mooier ze het vond. Ook ik klom in die schommel en zo leerden we elkaar kennen. Een goeie week later, op Maria Hemelvaart, was er kermis in Didam. Ik fietste daar samen met Bart Buurman naar toe en al gauw zagen we een heel stel meisjes en Mineke was daar ook bij. Ik zal er niet over uitweiden, maar toen kregen we verkering.

Onze trouwfoto, met twee nichtjes van Mineke als bruidsmeisjes.

We zijn getrouwd op 11 oktober 1949. We kregen zeven kinderen: Frits, Toon, Jan, Marieke, Daan, Anneke, en Willemientje, die door onze jongens altijd 'Willem' werd genoemd. In 1963 is Anneke helaas door een ongeluk om het leven gekomen.

Mineke en ik met Frits in de tuin voor ons huis.

Met kinderen kon je van alles beleven. Zo was er op een dag sprake van, dat het oude kippenhok gesloopt zou moeten worden. Frits, Toon en Jan, toen nog jonge kinderen, hoorden dat. Ze haalden er een paar kameraden bij en begonnen, zonder iets te vragen, het hok te slopen. Mineke zei nog: "Kiek es wa ze doen en zeg da ze 't laote!" Maar daar was ze te laat mee, want voordat wij er erg in hadden lag het hele hok plat. Gelukkig hebben zich geen ongelukken voorgedaan. De jongens zagen er wel vreselijk uit.

Mineke met al onze kinderen. V.l.n.r.: Daan, Willem, Anneke, Jan, Marieke, Toon en Frits.

Pony's

Toen de Bemmelse Ponyclub werd opgericht, werd onze dochter Willem meteen lid. In eerste instantie bezat de familie Tempelman de meeste pony's, waarop de kinderen mochten rijden. Zij hielpen dan ook met het verzorgen van de dieren. Na enige tijd kochten wij voor Willem een pony, die we in de wei achter ons huis lieten lopen. Doordat er regelmatig veulens bij kwamen, die door ons werden aangehouden, liepen daar steeds meer pony's. Natuurlijk waren er in de buurt genoeg kinderen, die daarop wilden rijden en hun aantal groeide gestaag. Na verloop van tijd hadden we tachtig kinderen, die graag mee wilden doen. We hebben toen pony's bijgekocht tot we er tien hadden lopen. Toen ons bedrijf door de gemeente Bemmel werd uitgekocht om de wijk 'De Plakse Wei' gestalte te geven, moesten ook de pony's verdwijnen.

Een nichtje met Daan, Anneke en Jan op een grindhoop bij ons huis. Over het weiland keek je toen zo naar het huis 'De Hooge Eest'.

Op een keer werd er een bestuursvergadering van de Ponyclub bij ons in huis gehouden. Mineke was niet thuis, maar ze had allerlei flessen fris en sterkere drank klaargezet. Willem speelde voor gastvrouw en zou het bestuur van drankjes voorzien. Toen kwam onze Daan thuis. Hij wilde zijn handen schoonmaken en gebruikte daarvoor een fles thinner. Die zette hij op het aanrecht tussen de andere flessen. Die thinnerfles zag er net zo uit als de jeneverfles en toen Willem even later mijn glas ging bijvullen, had ze er thinner ingeschonken, menend dat ze een borrel inschonk. Toen ik even van mijn glas nipte, merkte ik dat natuurlijk en toen werd de fout hersteld. In het ponyblad 'Het Dravertje' stond in de eerstvolgende uitgave een limerick van Hendrik van der Valk:

*Een mulder, een nijver klein baasje,
die lustte op tijd wel een glaasje.
Tot zijn dochter, hoe wreed
er thinner in deed....
Ja, toen was hij bijna het haasje!*

Ons huis gezien vanaf De Plak.

Ander verenigingsleven

Als ik zo terugkijk hebben Mineke en ik toch vrij veel aan het verenigingsleven van Bemmelse deelgenomen. Mineke had een 'Ouderensociëteit' opgericht. Met een deel van die ouderen werd gevoksdanst en daarmee werden heel wat successen behaald. Ook werd er veel gekaart. Later werd de leeftijd verlaagd naar vijftig-plus, waardoor het ledenaantal groeide. Mineke was zeer geliefd onder de oudere mensen in Bemmelse.

Een scène uit het toneelstuk 'De Huis-tiran'. Vlnr: Mevrouw Gorzeman, ?, ik en mevrouw Caluwe.

Ik heb veel gezongen, bij het Heren-koor en bij 'Wilgrim'. Dat heb ik vijftig jaar vol mogen houden. Ik ben zelfs voorzanger geweest. De Bemmelse Pony-club' en 'De Gele Rijders' en de

'Rijvereniging Bommel en omstreken' organiseerden bij toerbeurt een jaarlijkse feestavond. Daar heb ik bij gelegenheid wel toneel gespeeld.

Mineke en ik.

Hoe het verder ging met de maaldery

Samen met mijn broer Jan zette ik het bedrijf voort. Wij woonden in het oude huis en mijn ouders woonden tot hun overlijden in 1958 bij ons in. Jan woonde ook aan De Plak, een klein eindje op het dorp aan.

In de loop der jaren kreeg Jan steeds meer problemen met zijn rug. Begin zestiger jaren moest hij stoppen met werken en toen zette ik alleen het bedrijf voort. Veel steun kreeg ik in die tijd van mijn vrouw Mineke. Zij hielp de klanten als ik niet thuis was. En als ik er wel was, maar er veel klanten tegelijk kwamen, zei ik: "Ga maar even bij Mineke koffie drinken." Ondertussen waren er steeds minder mensen, die naast hun dagelijkse werk nog een koe of een paar varkens hielden. Daardoor werd het bedrijf steeds kleiner. Maar tot eind zestiger jaren heb ik nog steeds met paard en wagen voer bij de klanten thuis bezorgd.

Toen kreeg mijn zoon Jan verkering met een meisje, dat het bedrijf wel zag zitten. Jan nam het bedrijf daarom van mij over. De verkering raakte uit, maar Jan zette toch door.

Toen echter het bestemmingsplan 'De Plakse Wei' gerealiseerd zou worden, werd Jan door de gemeente Bemmelen uitgekocht. Er is toen nog moeite gedaan om het oude pand en de maalderij te bewaren voor het nageslacht, maar de gemeente besliste anders. Het oude pand werd gesloopt.

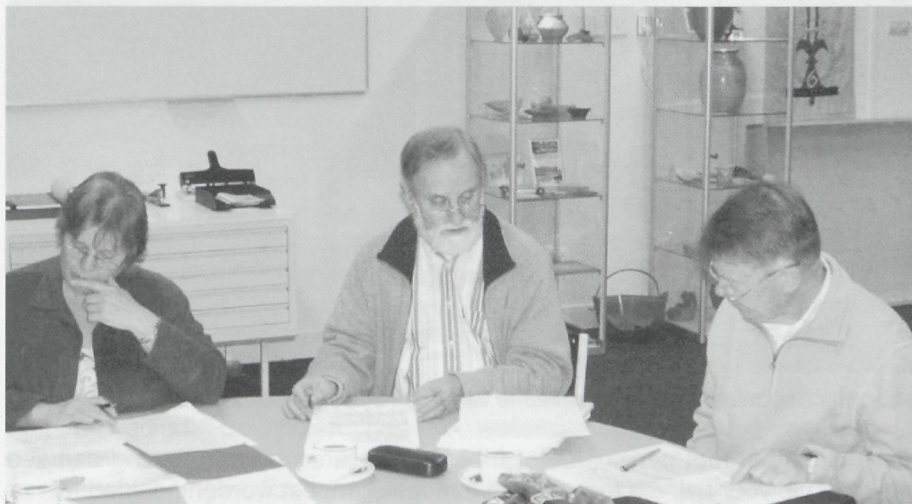
Chris Tielemans schilderde ons huis, zoals te zien op deze foto van het schilderij.

Daan Meurs

Het verhaal van Daan Meurs werd voor ons opgetekend door Joop Verburg.

Oorlogsdagboek

Enige maanden geleden kregen wij in onze huisvesting bezoek van de heren Adri van 't Hullenaar, Henk de Ruijter en Henk Wierink. Zij kwamen binnen met een dik pak papier onder de arm en vertelden: "Door toeval zijn wij in het bezit gekomen van het oorlogsdagboek van kapelaan G. van der Voort. Van 1940 tot 1948 was hij werkzaam in de zielzorg in Bemmelen. Hij heeft de Tweede Wereldoorlog hier meegemaakt en ook het begin van de wederopbouw daarna. Hij is vorig jaar in Grave overleden. Zijn verhaal noemt hij 'Kroniek van de Bevrijding, uit de jaren 1944 en 1945'. Van der Voort beschrijft uitvoerig de gebeurtenissen in Bemmelen na de luchtlandingen van 17 september, de evacuatie van de bevolking en de fietstochten, die hij maakte door Maas en Waal en Brabant, om de daar geëvacueerde Bemmelenaren te bezoeken. In een makkelijk leesbare stijl en met veel gevoel voor details en dramatiek heeft hij een aangrijpend document nagelaten. Wij vinden zijn dagboek belangrijk genoeg om het in boekvorm uit te geven. In het boek worden foto's opgenomen, waarvan sommige nog niet eerder zijn gepubliceerd. We streven ernaar om het in mei 2005, bij de herdenking van 60 jaar bevrijding, tegen een zo laag mogelijke prijs aan te bieden".

Ik had er al eerder van gehoord, maar nu werd ik nieuwsgierig en enthousiast over het initiatief van de drie heren. Ik beloofde mijn medewerking en zegde toe bruikbare foto's te zoeken. Intussen is er enige tijd verstreken. Er is en wordt veel werk verzet: afspraken met de uitgever, met de vormgever, foto's uitzoeken en bijschriften maken, enz. Het is een hele klus, maar het belooft een prachtig boek te worden.

Maria Janssen

Van Beeck tot Van Beek

Het ontstaan van een familieboek

Op zaterdag 18 september 2004, een zonnige herfstdag, werd de bevolking van Bemmelse voor enkele uren uitgebreid met honderd personen. Uit alle windstreken van Nederland waren zij naar hun stamdoorp gekomen. Het waren nazaten van Christoffel en Bernardus van Beek, die met hun partners in het cultureel centrum 'De Kinkel' getuigen wilden zijn van de aanbidding van hun familieboek aan de Historische Kring Bemmelse. Dit familieboek was ontstaan uit nieuwsgierigheid, zoals hierna zal blijken.

Voorzitter Marc Kocken en auteur Harrie van Beek bij de presentatie van het boek.

In 1985 ging ik met pensioen, na drieënveertig jaren werken. Ik zag een zee van vrije tijd voor mij, die toch zo nuttig mogelijk moest worden besteed. En zo kwam ik, naast andere hobby's, tot het speuren naar de herkomst van mijn familienaam. Was de familie afkomstig uit Beek bij Nijmegen, Beek bij Didam, of wellicht Beek in Limburg? En dan was er nog de mogelijkheid dat mijn stamvader in oertijden zijn hut of zijn kasteel aan de oever van een beek had gevestigd. Mijn nieuwsgierigheid was nog vergroot door de verhalen die mijn vader in mijn jeugd verzon over een geslacht "Von Beeck zu Beeck", dat ergens in Duitsland een kasteel bezat waarvan wij wel eens de rechtmatige erfgenamen konden zijn. Over de juistheid van dat verhaal had ik altijd wel

mijn twijfels. Ik was dan ook zeer verrast toen ik later bij toeval ontdekte dat er zo'n kasteel in het Duitse gehucht Müntz bestond, inderdaad bewoond door Von Beeck zu Beeck. Jammer dat dit geslacht aan lager wal was geraakt en bovendien zeer waarschijnlijk geen familie van ons was.

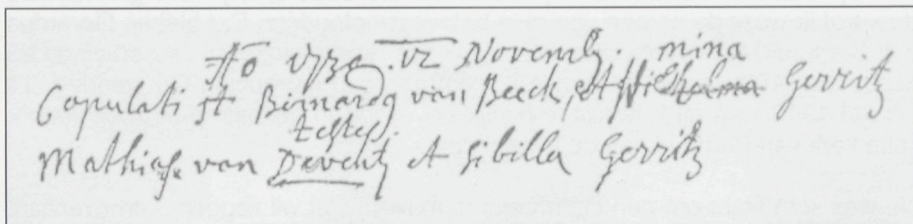
Mijn onderzoek begon ik in de kelders van 'De Kinkelenburg', het gemeentehuis van Bommel, waar zich destijds ook het gemeentearchief bevond (dit is later naar het Gelders Archief in Arnhem overgebracht). Op afspraak mocht ik daar op dinsdagmiddagen zoeken. Al snel vond ik de overlijdensakte van mijn grootvader met daarin niet alleen zijn overlijdensdatum, maar ook de namen van zijn ouders. Via de huwelijksakte van die ouders, mijn overgrootouders dus, trof ik weer de namen van mijn betovergrootouders. Dat bleken Gerardus van Beek en Maria Alofs te zijn. Zoals ik later kon vaststellen, waren zij op 23 december 1809 voor de huwelijkscommissaris getrouwd. Op zondag 14 januari 1810 was dit huwelijk kerkelijk bevestigd in de pas gebouwde katholieke kerk van Bommel aan de Dorpsstraat.

Nu was ik in staat om een stamreeks te maken. Dat wil zeggen: een overzicht van mijn directe voorouders in rechte lijn vanaf Gerardus tot aan mijn kleinkinderen. Mijn volgende stap was het vinden van de huwelijksakten van de kinderen van Gerardus. Slechts twee van zijn zonen zorgden voor nakomelingen met de naam Van Beek. Dat waren Hendrik en Gerard. Hun nazaten heb ik de 'Hendrikanen' en de 'Gerardijnen' genoemd. Omdat uit huwelijken gewoonlijk ook kinderen komen, heb ik die vervolgens opgezocht. Deze vondsten werden daarna aangevuld met overlijdensdata. En zo kon ik bij ons veertigjarig huwelijksfeest mijn kinderen een bundel gezinsstaten verschaffen van mijn eigen gezin, dat van mijn vader, mijn grootvader, overgrootvader en betovergrootvader. Deze gegevens over mijn familie had ik te danken aan het bestaan van de door Napoleon ingevoerde burgerlijke stand. Hierin zijn de belangrijkste gebeurtenissen van elke inwoner van ons land, zoals geboorte, huwelijk en overlijden, in akten vastgelegd.

Mijn nieuwsgierigheid naar de herkomst van de familienaam was echter nog niet bevredigd. Bovendien had ik weliswaar geboorte-, huwelijks- en overlijdensdata gevonden, maar ik had geen idee wat voor mensen daar achter schuil gingen. En, vroeg ik mij af, hoe kom ik aan dergelijke gegevens over de tijd dat er nog geen burgerlijke stand bestond? Gelukkig was het zowel in de Nederduits Gereformeerde kerk als in de Rooms-katholieke kerk gebruikelijk om dopen, huwelijken en soms ook overlijden of begrafenissen in de zogenaamde doop-, trouw-, en begraafboeken (DTB) vast te leggen. Veel van deze boeken zijn bewaard gebleven en zijn te vinden in de rijksarchieven. Die van Bommel en omgeving liggen in het Gelders Archief in Arnhem. Als gevolg van brand, overstroming, oorlogen en slordigheid zijn er echter ook veel verloren gegaan. Bovendien hebben dominees en pastoors zich in het

begin van de negentiende eeuw beijverd om deze boeken te verdonkere-
manen. Immers, Napoleon had Nederland ingelijfd bij Frankrijk, waardoor
Nederlandse mannen dienstplichtig werden in het Napoleontische leger. De
doopboeken boden de mogelijkheid om de namen van die dienstplichtigen te
achterhalen en dat wilde men voorkomen.

Deze DTB zijn wat minder toegankelijk dan de burgerlijke stand. Niet alleen
omdat een verouderd schrift werd gebruikt, maar ook omdat de gebeurtenis-
sen -zowel in de katholieke als in de protestantse kerkboeken- dikwijls in het
Latijn werden vermeld, soms zelfs een Latijn dat eigen fabrikaat lijkt te zijn.

Voorbeeld van een nog redelijk leesbare inschrijving in de registers.

Maar, al doende leert men! In het doopboek van de statie Hulhuizen van 1784
vond ik de doopinschrijving van de hierboven genoemde Gerardus, als zoon
van Henderick van Beek en Johanna van Doesburg. Verder zoeken leverde
de huwelijksinschrijving op van zijn ouders, Henderick en Johanna. Dat
huwelijk bleek in Hulhuizen te zijn geregistreerd op maandag 4 mei 1778. Heel
summier werd daar vermeld: *1778 4 Majj, Sponsi Hendericus van Beek
Joanna van Doesburg. Testes Jan v. Alphen, Hubert Huberts.* De dag
daarvoor had de dominee van de Nederduits Gereformeerde Gemeente van
Bemmel in zijn trouwboek genoteerd: *Zijn alhier ten Huwelijk ingeschreeven
Hendrik van Beek J.M. en Johanna van Doesburg J.D., beide woonachtig te
Bemmel en zijn na drie huwelijksproclamatien alhier gehad te hebben,
getrouwt alhier Den 3. Majj 1778.* Uit het feit dat dit huwelijk in twee kerken
werd gesloten, kan men afleiden dat een katholiek gesloten huwelijk in de
toenmalige maatschappij niet als huwelijk werd erkend. Daarom moest het
echtpaar in de zondagsdienst in het kerkje van Bemmel door de dominee in
de echt worden verbonden. Het jonge paar voelde zich echter pas echt
getrouwd als het huwelijk voor een katholieke priester werd gesloten. Daarom
gingen zij de volgende dag, op maandag 4 mei naar Hulhuizen.

De doop van Henderick vond ik in het doopboek van Hulhuizen op 21
november 1743. Zijn ouders waren Bernardus van Beek en Gerritje Jansen.
Laatstgenoemde kwam uit Baal, terwijl Bernardus op zijn trouwdag als
inwoner van Gendt bekend was. Uit dit huwelijk was Henderick het vijfde kind.
Uit een eerder huwelijk had Bernardus nog een dochter, Johanna, geboren in

Gendt op 15 mei 1731. Haar moeder, Willemina Gerrits of Gerritzen, was na een huwelijk van zes maanden in het kraambed gestorven. Tijd om te treuren had Bernardus echter niet. Al op 15 september 1731 hertrouwde hij met genoemde Gerritje Jansen. Hij moest immers voor het pasgeboren meisje een nieuwe moeder hebben! Bernardus, of Beernd zoals hij ook werd genoemd, liet de eerste zoon uit zijn tweede huwelijk met de naam Christoffel dopen. Deze wetenschap bleek later belangrijk voor de zoektocht naar mijn echte stamvader. Op grond van zijn eerste huwelijksdatum had ik aangenomen dat Bernardus rond 1705 was geboren. Omdat ik nergens in de Over-Betuwe rond die tijd een doopinschrijving van hem had kunnen vinden, en dus ook geen namen van zijn ouders, ging ik Bernardus als de stamvader van de Van Beeks beschouwen. De hoop om de herkomst van de naam te achterhalen had ik inmiddels al opgegeven. En zo leek mijn speurtocht naar een verder verleden hier te eindigen.

Het geluk hielp mij echter een handje. In 1995 ging ik naar het Duitse Kleef. Ik hoopte daar nog iets te vinden over een mysterieus verdwenen Wilhelmus, die mogelijk met een groep andere Nederlanders in 1847 naar New Orleans was vertrokken. Mijn hoop bleek echter ijdel. Wat ik daar wel aantrof was een kopie van het trouwboek van Keeken met daarin de aantekening van het huwelijk van Christophorus Verbeek*) met Joanna Scholten in 1698. Bij dat huwelijk werden als getuigen Godefridus Daemen en Johanna Willems vermeld. Ook het doopboek heb ik toen onderzocht en ik vond als eerste kind Margaritha à Beeck op 6 mei 1699, in 1702 gevolgd door de tweeling Ida en Jacobus, nog een Jacobus (1705) en als jongste kind Bernardus, gedoopt op 13 februari 1708. Grote verwondering!

Zou ik hier de doop van mijn stamvader Bernardus hebben gevonden? Zijn geboortejaar lag redelijk dicht in de buurt van het jaar 1705, het jaar waarop de geboorte van mijn stamvader door mij was gesteld. Als dat zo was, moest Bernardus zijn titel van stamvader afstaan aan Christophorus. Bewijs hiervoor was er niet. Er was slechts een vaag vermoeden, dat sterker werd toen Bernardus zijn eerste zoon Christophorus noemde. Volgens gewoonte van die tijd werd het kind hiermee naar zijn vaders vader gedoopt. Enkele jaren later was Godefridus Daemen, die in 1698 als huwelijksgetuige optrad, doopgetuige bij Bernardus' derde zoon Gerardus.

Op grond van deze drie feiten:

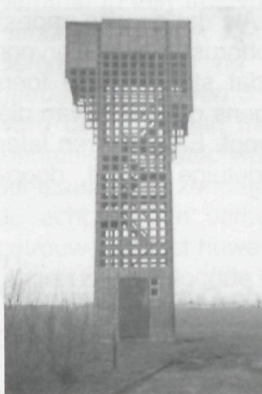
1. dat de doop van Bernardus niet te vinden was in de Over-Betuwe maar wel in Keeken,
2. de naam van Bernardus' zoon gelijk was aan die van zijn vader,
3. twee maal dezelfde getuige, eerst bij een huwelijk en later bij een doop, besloot ik om Christophorus te aanvaarden als de stamvader boven Bernardus.

Intussen had ik mijn genealogische gegevens steeds verder met archiefvondsten aangevuld. Om ook levende personen in mijn stamboom te kunnen opnemen, moest ik naar hen op zoek. En als ik hen vond, moest ik hun toestemming hebben om hun gegevens te mogen publiceren. Dat voerde tot veel telefonische contacten met naaste en verre, met bekende en onbekende familieleden. Doordat mij dikwijls werd gevraagd of men "er nog iets van hoorde", ontstond het plan om mijn gegevens in breder kring te verspreiden. En hiermee, zonder dat dit mijn oorspronkelijke bedoeling was, het familieboek. Ik gaf het de naam 'Van Beeck tot Van Beek'. Dit met een knipoog naar de Duitse kasteelheer, en tevens om aan te geven dat de familienaam in de loop der tijd aan enige slijtage had geleden. Toen het boek gereed was, moest het nog worden verspreid. Dat kon vanzelfsprekend per post. Maar het leek mij aardiger om al die onbekende familieleden eens in levende lijve te ontmoeten. Mijn voorstel daartoe vond grote bijval. En zo gebeurde het dat de Hendrikanen en Gerardijnen, in 1815 en in 1824 uit Gerardus ontsproten, elkaar in hun stamdoorp Bemmelen konden ontmoeten. In het cultureel centrum 'De Kinkel' waren zij aanwezig bij de aanbidding van het familieboek aan de Historische Kring Bemmelen. Het is een bijzonder genoegelijke middag geworden.

Harrie van Beek, Zwolle

**) Tot aan de invoering van de burgerlijke stand in 1811 werd de familienaam Van Beek op verschillende wijzen geschreven. Ik trof aan: Van Beeck, Van Beck, Verbeek, à Beeck en zelfs Beeckhuijsen.*

Opsporing verzocht

Ten behoeve van een artikel over de luchtwachtoren die eind vijftiger jaren op de grens van Bemmelen en Haalderen stond, ben ik op zoek naar foto's van dit verdwenen object. Van het bouwwerk, dat midden tussen de bomenrij aan de verbindingsweg tussen de Papenstraat en Baal stond -ter hoogte van het huidige gasstation- heb ik helaas nog geen afbeelding kunnen achterhalen. Wie kan mij helpen? Belt u met (0481) 464933, ook al betreft het een minder goede opname: met fotobewerkingsprogramma's is daar veelal nog wel wat aan te doen. De toren zag er ongeveer zo uit als de hiernaast afgebeelde uit Eede in Zeeland (bewerkte foto).

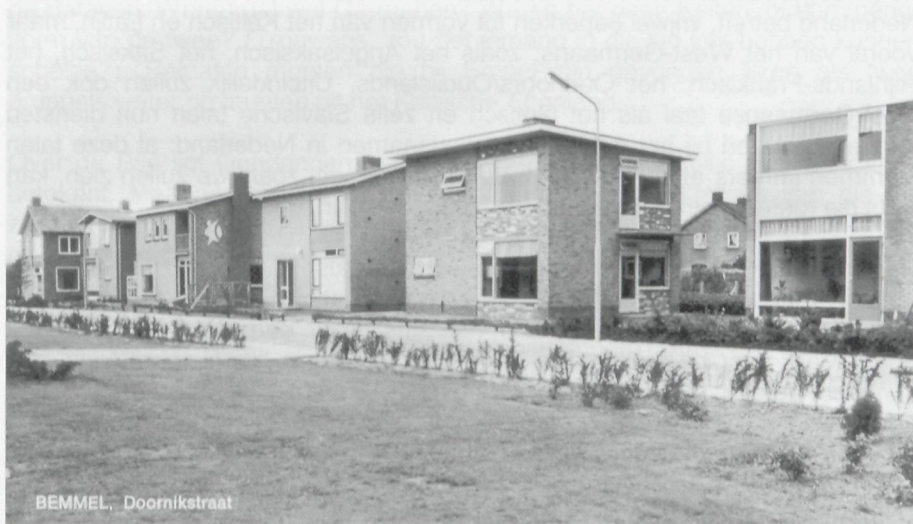
Gerard Sommers

Straatnamen in Bemmelen, Haalderen en Ressen

Van Doornikstraat

Bemmelen, 3 juli 1962. Voorstel tot het geven van een naam aan de nieuwe verbindingsweg Cuperstraat – Bronkhorststraat (achter de Boerenleenbank te Bemmelen).

In de geschiedenis van de gemeente Bemmelen treden de geslachten Van Ambe, Bilant en Van Doornik het meest naar voren. De Van Doornik's waren Gelderse leenmannen. Zij waren de oorspronkelijke bewoners van 'Huis Doornik' (afgebroken in 1823). In 1484 bewoonde een Van Doornik 'De Kinkelenburg'. Het geslacht Van Doornik bewoonde ook geruime tijd het 'Huis Bemmelen'. In 1405 kwam 'Huis Bemmelen' door overerving aan Gerard van Doornik' en in 1437 aan Steven van Doornik. De Van Doornik's waren tevens de oudst bekende heren van Haalderen. De eerste kerk van Haalderen (van omstreeks 1422en afgebroken in 1595) was een dochterkerk van die van Doornik. De naam 'Van Doornikstraat' past in deze omgeving met historische namen (Van Ambe-, Cuper-, Bronkhorst- en Anna Vaecstraat). Deze naam is bovendien niet te lang en ligt goed in het gehoor.

Deze tekst vond ik in het archief straatnaamgeving van de gemeente Bemmelen. De 'nieuwe verbindingsweg' achter de Boerenleenbank is op bijgaande foto te zien vanaf de Cuperstraat. De Boerenleenbank bestaat niet meer. Deze is reeds lang geleden opgegaan in de Rabobank. Het gebouw van de voormalige bank bestaat nog wel. Het is gelegen aan de Herckenrathweg, waar nu een praktijk voor verloskunde is gevestigd.

Maria Janssen

Historische taalkunde als gereedschap

De (vroege) geschiedenis van veel steden en dorpen in Nederland –maar uiteraard ook elders– gaat vaak verscholen in de nevels van wat wel de duistere Middeleeuwen worden genoemd. Zeker in Oost- en Zuid-Nederland is dat het geval: hier immers werden verreweg de meeste oeroude woonplaatsen gesticht door Kelten, Bataven en even later de Romeinen. Met name na het vertrek van die laatsten, zo rond 250 n. Chr. valt er opnieuw een zwarte doek over de geschiedenis van deze plaatsen en kunnen historici andermaal met (enig) recht spreken van het zwarte gat van de vroege Middeleeuwen in Nederland.

Maar, hoewel de duisternis inderdaad vrij diep is, totaal is zij niet. Want vooral via het gereedschap van de historische, vergelijkende taalkunde (of filologie, zoals het enige decennia geleden nog heette) is toch enige greep te krijgen op de vroege, of zelfs ontstaansgeschiedenis van een aantal dorpen en steden in Nederland. Daarvoor is kennis nodig van West-Europese talen, het liefst in hun vroegste vormen, maar ook van de betreffende plaatsnamen, alweer: in hun vroegst voorkomende vormen. Wat het eerste betreft, kunnen we ons, wat Nederland betreft, vrijwel beperken tot vormen van het Keltisch en Latijn, maar vooral van het West-Germaans, zoals het Angelsaksisch, het Saksisch, het Rijnlands-Frankisch, het Oudnoors/Oudijlands. Uiteindelijk zullen ook een Oost-Germaanse taal als het Gotisch en zelfs Slavische talen hun diensten kunnen bewijzen bij het duiden van plaatsnamen in Nederland: al deze talen stammen immers af van het oer-Indo-Europees, en, zoals we zullen zien, kan zelfs die (gereconstrueerde) taal een hulpmiddel zijn.

Neem bijvoorbeeld een Betuwse plaatsnaam als Herveld. Er is niet veel fantasie (of taalkunde) voor nodig om in te zien dat Herveld een samenstelling is van 'heer' (leger) en 'veld'; een veld dus, waar een strijdmacht gelegen heeft. Maar voor de taalkundige zit het aardige 'm in het element 'veld', dat van een oeroud Indogermaans stamwoord afkomstig is, waarvan zelfs de Oudslavische naam 'Polen' is afgeleid: de open, weidse vlakten. Gendt komt (net als het Noord-Limburgse Gennep) van het West-Germaanse Ganita, samenstroming van rivieren. Plaatsnamen zijn vaak ontstaan uit beschrijvingen: de eerste bewoners noemden hun woonplaats naar opmerkelijke zaken uit de omgeving. De naam Haalderen bijvoorbeeld stamt volgens deskundigen af van het Germaanse Halahdrum 'de jeneverbessen'. Hier past overigens een woord van waarschuwing (taalkundigen zitten er ook wel eens naast). Plantkundig is het hoogst onwaarschijnlijk dat er jeneverbessen hebben gegroeid op de vette Betuwse rivierklei. Het lijkt mij aanmerkelijk plausibeler dat het gaat om een afleiding van Halandrum, 'de vlierbomen' (vergelijk het Duitse Holunder).

Maar soms is een plaatsnaam niet alleen een beschrijving, soms wordt er eigenlijk een heel verhaal mee verteld. Zo leren alle geschiedenisboeken dat 'de Betuwe' van Bataven komt, een stam van de Chatti, die nauw verwant waren aan de Franken. Na het verdwijnen van de Bataven werd de streek rond Nijmegen zelfs bevolkt door de Rijnlandse Franken zelf. Maar een plaatsnaam als Angeren vertelt een heel ander verhaal. Want 'Angeren' hangt ten nauwste samen met 'enk', dorpsweide. Maar 'enk' is, net als Angeren zelf trouwens, helemaal geen Rijnlands-Frankisch woord, het is Saksisch, een Germaanse taal die we veel eerder met Groningen of Drente, en zelfs hier en daar de Achterhoek in verband brengen. Kortom: in of bij Angeren moet zich in de tijd van de volksverhuizingen een groep Saksen hebben gevestigd of gehandhaafd, dwars tegen alle heersende Frankische 'trends' in.

Nijmegen is ook zo'n voorbeeld. Gesticht door de Romeinen heet 'Noviomagus' een Latijnse naam te zijn. Maar het is niet Latijn, het is Keltisch, van een 'woordstam' 'magh' die markt betekent (vergelijk Armagh in Ierland). En ook het element 'novio', nieuw, is niet Latijn, maar Keltisch. Als de Romeinen de stad zijn naam gaven, waarom zouden ze dan een Keltische naam hebben gekozen? Dit nu werpt weer een heel ander licht op de ethnische afkomst van de Bataven. Waren dat wel Germanen? Waren het geen Kelten, of een mengvorm van de twee? (Trouwens, zou het iemand in die tijd iets hebben kunnen schelen?). Bataafse munten die bij Empel zijn gevonden lijken als twee druppels water op munten uit het Keltische Engeland.

Over de Rijn ligt Gendringen, dat 'woonplaats van de familie van Gandahar' betekent. Maar Gandahar of Gundahar is een Burgundische naam die we zelfs in het Middelhoogduitse Nibelungenlied tegenkomen (Gunther). Hebben de Burgunden bij hun omzwervingen door het Europa van de volksverhuizingen misschien in Oost-Gelderland gebivakkeerd alvorens naar het zuiden te verhuizen, naar Worms, waar ze door de Hunnen van Attila op aanstichten van de Romeinen vrijwel werden uitgemoord? Attila zelf is uiteraard geen plaats-, maar een persoonsnaam, maar ook die vertelt een verhaal. Diegenen onder ons die nog fatsoenlijk geschiedenisonderwijs hebben gehad, hebben geleerd van de hunnenkoning, de Gesel Gods, die in het begin van de vijfde eeuw West-Europa teisterde, na het rijk van de gothen in het oosten te hebben weggevaagd. Pas rond 415 kwam er een einde aan de dreiging, toen het hunnenleger op de Catalaunische Velden bij Châlons (Catalaunium) werden verslagen door de Romeinen van Aetius. Maar aan beide kanten, ook aan die van de hunnen vochten gothen mee. Zo erg kunnen die gothen daarvoor dus niet door de hunnen zijn uitgemoord. Bovendien: de naam Attila is niet huns (Turks), maar gotisch, en betekent 'kleine vader' of zelfs 'pappie'. Misschien was Attila in de ogen van kerkvaders inderdaad de Gesel Gods. Maar voor de door hem 'uitgemoorde' gothen was hij hun 'vadertje', en dat geeft toch een geheel andere indruk. De naam is het verhaal.

Neem Coevorden in Drente. 'Vorde' of 'voorde' is een doorwaadbare plaats. Coevorden was dus zeker in de twaalfde eeuw al de plek waar boeren hun koeien door de Drentse Aa dreven. En zo is Coevorden exact dezelfde naam als het Engelse Oxford, 'Oxenforde' in de Middeleeuwen, de plek waar men een span ossen over de Theems of de Cherwell kon drijven.

En soms bedriegt een plaatsnaam vreselijk. Een van de meest spectaculaire voorbeelden daarvan is het Zuid-Limburgse Partij bij Wittem. Hoe voor de hand liggend ook, Partij heeft helemaal niets te maken met politiek of zelfs de aanduiding van een hoeveelheid. Partij heette in 1364 'de torteyde'; honderd jaar later was het 'de tyrtet' geworden. En pas eind zestiende eeuw komt er enig uitzicht op de huidige vorm; dan heet het 'Opter Tey'. De oudste vorm, en dus ook Partij zelf, komt van het Romeinse Tortata, dat 'kronkelend' betekent. Het slaat op een slingerende beek of een riviertje. Net zoals 'de Winsseling' bij Nijmegen (die stroomde waar nu de wijk Waterkwartier ligt), of de Cherwell bij Oxford, dat 'kronkelaar' is in het Brits-Keltisch. Niks politiek, en altijd teruggaan naar de oudst bekende naamsvorm.

Helaas geen verhaal over 'Bemmel'. Taalkundig is het woord niet echt te duiden. Het is verleidelijk om aan het Germaanse Béam-maele te denken: een houten afgodsbeeld of altaar of heiligdom. Misschien nog verleidelijker is een afleiding van Beemd-lo: 'het bos op het aangeslibde land'. Maar beide oplossingen vallen door de mand als we naar de oudste vermelding van 'Bemmel' kijken, uit 1178. 'Benmele' heet het daar, en die ene 'n' bederft alles. Hoewel. Het staat allerminst vast of dat document uit 1178 wel echt is. En een vervalscher kan zich met die 'n' best vergist hebben (waar nog bij komt dat in middel-eeuwse handschriften de 'n', de 'm', de 'u' en de 'v' soms heel moeilijk uit elkaar te houden zijn. Er is dus nog hoop.

Jan Groos
Nijmegen, december 2004

Verslag lezing 1 december 2004

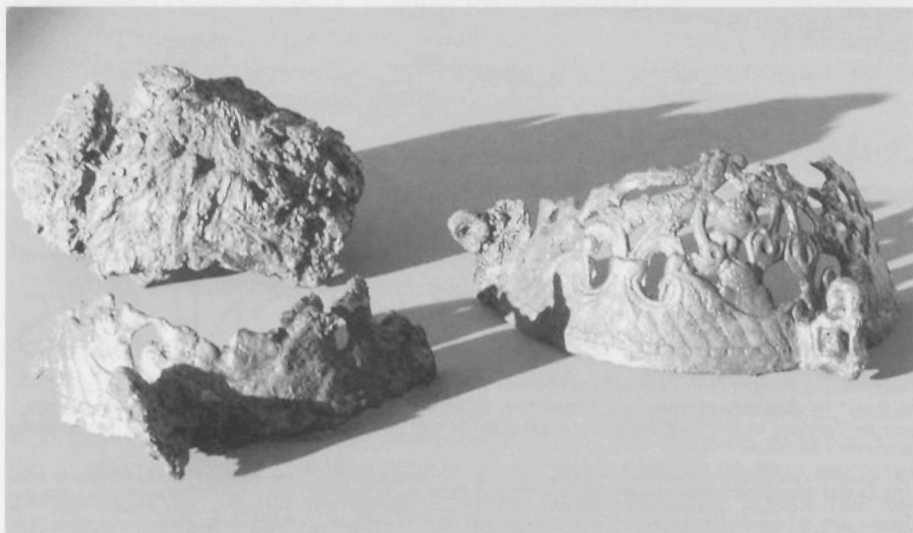
Bovenstaande bijdrage voor ons Kringblad geeft een goede impressie van hetgeen Jan Groos (foto rechts) zijn gehoor op onze laatste thema-avond van 2004 voorschotelde. Ruim 60 belangstellenden, die allen de school al hadden verlaten voordat de Mammoetwet werd ingevoerd, genoten van de stortvloed van treffende voorbeelden waarmee deze vlotte spreker zijn boeiende betoog kracht bij zette. En van de onnavolgbare wijze waarop hij invulling gaf aan de traditie zijn lezing op te sieren met zang. Het was een prima afsluiting van de lezingencyclus 2004.

Het bestuur

Volgende keer beter

Eind 2003 kreeg ik een telefoontje van ons lid de heer Jo Roelofs van de Plak. Zijn zoon had in de sloot langs de weg aan de overkant van het viaduct iets gevonden wat misschien wel interessant was voor de kring. Toen ik er op af ging, liet hij me een ronde bonk hardgeworden klei zien, met een doorsnee van zo'n 20 centimeter. Op een paar plaatsen staken metalen resten uit de roestige kluit. We spraken af dat ik er bij de kring eens door onze archeologen naar zou laten kijken en ik nam de bol in een plastic zak mee. Ton van Bon en Marc Kocken bekeken de kluit van alle kanten en kwamen tot de conclusie, dat het metalen voorwerp in de klei inmiddels zover vergaan moest zijn, dat zij het verwijderen van de aarde liever aan een echte specialist overlieten. In het netwerk van Marc Kocken vond hij iemand die het wel aandurfde: Erik van Egmond. Toch leek het ook deze deskundige wel raadzaam om vooraf toestemming te vragen aan de heer Roelofs, omdat er een grote kans bestond dat er niet veel van de vondst zou overblijven. Nadat die toestemming was verkregen, ging hij ermee aan de gang.

Enkele weken geleden bracht Marc Kocken het resultaat mee naar de kring. Bij het verwijderen van de klei zijn drie metalen delen tevoorschijn gekomen van wat eens een mooie hanglamp moet zijn geweest. Volgens de deskundigen -te oordelen aan de aangetroffen schroefdraad- echter niet echt oud. Geen spectaculaire vondst dus, helaas. Maar misschien volgende keer beter..... Overigens wel plezierig dat we er als kring bij betrokken werden.

Gelderland 29-10-'70

GEMEENTE BEMMEL KOOPT WOONHUIS

BEMMEL — Burgemeester en wethouders van Bemmell stellen de gemeenteraad, die vanavond om half acht in openbare vergadering bijeenkomt, ondermeer voor het woonhuis van de Erven de Beijer aan de Teselaar in het dorp Bemmell — ter grootte van 1.21.08 hectare — aan te kopen voor de totale som van f 90.000,—.

De grond is volgens het college gunstig gelegen binnen het bestemmingsplan voor het dorp Bemmell 1968, waarin het in noordzuidelijke richting bezien de volgende bestemmingen heeft: weg - voorerf klasse A - open bebouwing klasse B - achtererf klasse A - agrarisch gebied zonder bebouwing klasse TW - achtererf klasse A - gemeentelijke bebouwing - voorerf klasse A. Met betrekking tot de realisering van deze bestemmingen beraden B. en W. zich thans nog.

Verkeerswaarde

De koop van een en ander is aangeboden via bemiddeling van het make-

laarskantoor v.h. Strijbosch-Thunissen te Nijmegen. In de totaalprijs van f 90.000,— zijn de sommen voor het woonhuis, de inkomsten- en eventuele nevenschade opgenomen. Bij de waardebeoordeling is rekening gehouden met het feit, dat het hier een bedrijfsbeëindiging betreft, waardoor de aankoop geschiedt tegen verkeerswaarde en niet op liquidatie-basis.

Vorbereiding

Voorts moet de vroedschap vanavond beslissen over een tweetal voorbereidingsbesluiten in verband met bouw-aanvragen voor een tusschuur aan de Leutsestraat te Angeren en voor

een woonhuis aan het Bosch te Bemmell. De bouwvergunningen zijn respectievelijk aangevraagd door de heren A. C. Piels, Leutsestraat 17 te Angeren en G. W. Koenders te Elst. Aangezien beide plannen in strijd zijn met het vigerende plan in hoofdzaak, kunnen deze bouw-aanvragen slechts met toepassing van artikel 19 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening worden ingewilligd. Deze procedure kan echter alleen worden gevolgd, indien ter plaatse een voorbereidingsbesluit van het vigerende bestemmingsplan ter inzage is gelegd, terwijl voorts van G.S. een verklaring van geen bezwaar dient te worden verkregen.

Uut de ouwe deus

‘t Ouwe huus van De Beijer aon de Teselaar

Wa’k nou toch wer gevonden heb ien de ouwe deus? ‘t Is hôs niet te geleuven dat dit ouwe huus de veurloper is van het stralend witte gebouw aon de Teselaar.

Wie had kunnen dinken, dat ‘t ouwe huus van De Beijer zo’n metamorfose zou deurmaken. Op de foto, ien ‘t knipsel hiernèven, liek ‘t er nog niet op. ‘t Zag er landelijk en rustig uut. Mar ja, zo was heel ‘t durp ien die tied!

De gemeente Bemmelen kocht het pand ien 1970 vur 90.000 gulden, omdat De Beijer mit ‘t bedrijf uutschee. ‘t Wier verhuurd aon ‘t Katholiek Instituut Maatschappelijke Dienstverlening, kortweg KIMD gennumd. Ien de jaoren ‘70-‘71 is ‘t pand verbouwd, waor nor de dienst er jaorenlang ‘n goeie werkplek had. Dur allerlei fusies ien de gezondheidszorg is het KIMD opgegaon ien de Thuiszorg Midden-Gelderland, die nou gezeteld is aon de Parksingel.

Ientussen zat de huusartsengroepspraktijk ien ‘n te klein en verouwerd gebouw en liet zien oog vallen op ‘t pand aon de Teselaar. Vurrig jaor begon opnij ‘n verbouwing en wier ‘t pand stevig onder handen genomen. Er kwam ‘n heel stuk bij, want behalve de huusartsen hebben ok andere specialisaties ien de gezondheidszorg daor hun nije werkplek gekregen.

Ien september is de nije huusartsenpraktijk geopend. Ien de mooie brochure die de klanten van de praktijk ien de bus hebben gekregen, wurd ien ‘t kort de historie van de praktijk uitgeleid. Aordig um te lezen dat ien 1940 al, dokter Noordzij mit de praktijk is begonnen. Ik herinner mien vaagjes ‘n grote man ien ‘n bruune lange jas. Ik was toen nog heel klein, mar we hadden thuus mit z’n drieen geliek de maozelen en de dokter kwam heel duk! Zoiets mak wel iendruk as je heel klein bin. Ik bin nog steeds klein, mar wel heel wat jaortjes ouwer en de ouwe huusarts bestee niet mer.

De huusartsenpraktijk nije stijl wens ik veul succes vur de toekomst, al he’k af en toe wel heimwee nor de ouwerwetse huusdokter.

Maria Janssen

Op schoolreis

Op 20 juni 1952 gingen de lagere klassen van de hervormde school in Bommel op schoolreis naar Ouwehands Dierenpark in Rheden. De foto werd bij het park gemaakt door fotobureau W.S. Jaquet uit Arnhem. De school had een streekfunctie. Na de oorlog werd de te kleine hervormde school in Gendt opgeheven en de leerlingen gingen in Bommel naar school. Tussen Doornenburg en Bommel, via Gendt en Haalderen, reed dagelijks een schoolbus.

We zien staand naast de groep meester G. Rietveld, hoofd der school, en schuin achter hem de buschauffeur.

Op de achterste rij zien we v.l.n.r.: Henk Geurts, Ressen – Coby Lijbers, Bommel – Ineke Wierbos, Haalderen – Henk van Maasdam, Bommel – Lientje Schuurman, Ressen – Gera van de Pol, Ressen – Sintie Lijbers, Bommel – Truus Lamers, Bommel – Greet Geersink, Bommel – Nettie Tamonob, Haalderen – Rudie Holtrop, Ressen.

Op de tweede rij zien we: Pim Geurts, Bommel – Jan Vink, Bommel – Tiny van Santbergen, Bommel – Truus Vink, Bommel – Wim Knorth, Bommel – Appie Spaa, Bommel – Herman Koenders, Bommel – Truus Geurts, Ressen – Dik van Lavieren, Bommel – Cor Jansen, Gendt – mevrouw Rietveld.

Op de voorste rij zien we: Nellie Huijbers, Ressen – Dik Hofman, Bommel – Trix Plooi, Bommel – Irene Frenz, Bommel – Arie Costerman, Bommel – Anneke Willemsen, Bommel – Gerrie Peters, Gendt – Bartje van Son, Gendt – Jan Spaa, Bommel – Freddie Derksen, Ressen – juffrouw J.A. Speijers.

Met dank aan mevrouw Bentsink

Joop Verburg

De Woerdsestraat: nooit weg!

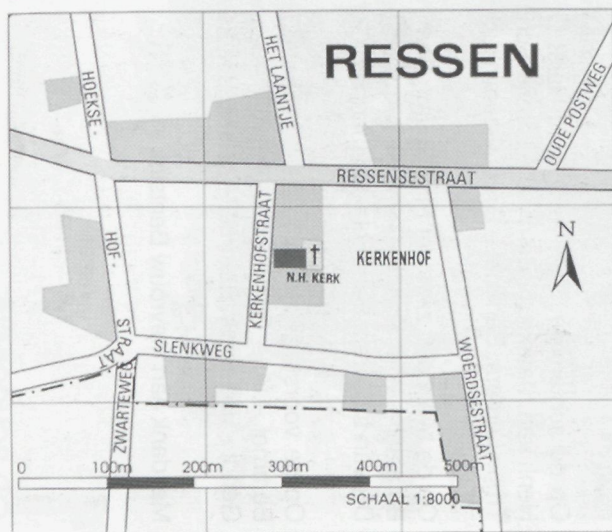
Inleiding

De aanleg van de spoorlijn Arnhem – Nijmegen, kort na 1875, en die van de snelweg tussen deze beide steden, waarvoor de werkzaamheden nog net vóór 1940 begonnen, betekenden ingrijpende veranderingen op de kaart van Ressen. In de loop van de daaraan voorafgaande eeuwen had het dorp heel geleidelijk vorm gekregen rond de middeleeuwse kerk. In de directe nabijheid hiervan kwam de weg van Bommel naar Elst samen met die van Lent naar Elst. Een klein handjevol zijstraten, de meeste daarvan eigenlijk meer paadjes, sloot vanuit het veld aan op de beide hoofdwegen. Met de komst van de A15 en het klaverblad, de Betuwespoorlijn, de bouw van viaducten, het doorsnijden van bestaande wegen en de aanleg van nieuwe verbindingen werd het eeuwenoude stratenpatroon aan de westkant van het dorp in de laatste 35 jaar nog verder overhoop gehaald. Aan de oostzijde van Ressen heeft het stratenplan echter zo op het eerste oog nog weinig te lijden gehad van dit soort ingrepen. In deze bijdrage voor het Kringblad duiken we in de geschiedenis van de Woerdsestraat en kijken we van daaruit eens naar de ontwikkelingen die op de toekomst ervan van grote invloed zullen zijn.

Rond het begin van onze jaartelling

In *'Ressen verleden heden en in de toekomst'* beschrijft John Mulder hoe in onze streek ver vóór het begin van onze jaartelling door de meanderende rivieren hoger gelegen gebieden, stroomruggen genaamd, werden gevormd. Op één van die stroomruggen in een nog onbedijkte Betuwe, te weten het gebied van de huidige 'Kerkenhof', vestigden zich omstreeks 1000 v. Chr. de

eerste echte inwoners van Ressen. Ze hielden zich bezig met het houden van vee en kleinschalige akkerbouw en daarnaast deden ze aan jacht en visvangst.

Op deze kaart zien we, min of meer schematisch, de oude kern van het dorp Ressen. De onderbroken lijn linksonder geeft de grens aan met het Nijmeegse deel van het dorp. (Bewerkte Plattegrond gemeente Bommel uit 1999: Abiff / Bommel.)

Op de 'Kerkenhof' werden aan het begin van de vorige eeuw door amateur-archeoloog, tevens bewoner van 'Stadwijk', de heer G.J. van Olst over een periode van tientallen jaren vele kisten vol Bataafse en Romeinse urnen en ander materiaal, waaronder hertshoornen en benen gereedschap, vistuig en lanspunten gevonden. Het waren spectaculaire vondsten.

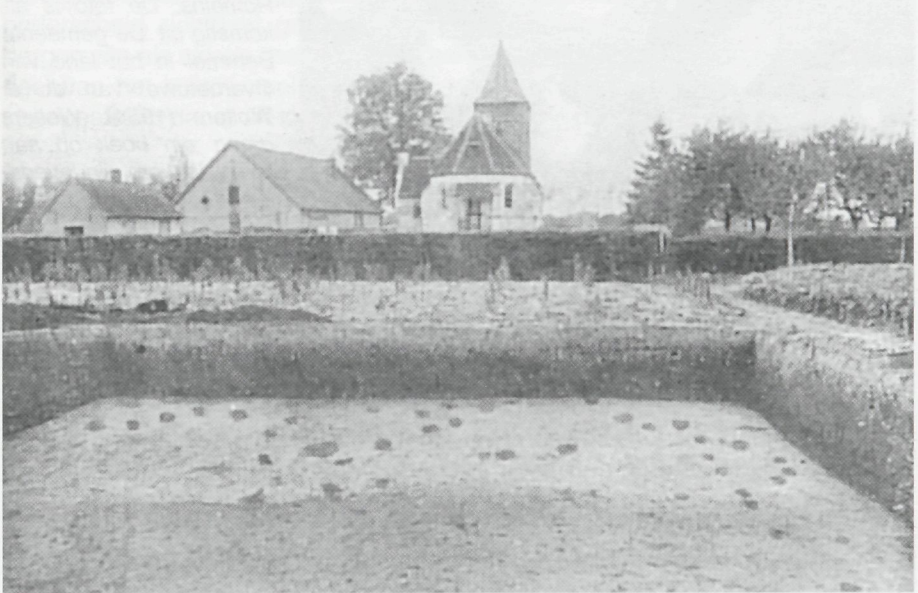

Foto (mei 1927) van de opgravingen door G.J. van Olst op de 'Kerkenhof'.

De historicus dr. J. Wolters begint zijn boek *'De gemeente Bemmelen in het land van Overbetuwe'* uit 1954, na een korte inleiding, met de geschiedenis van de Bataafse bewoners van 'De Kerkenhof' en hij staat daarbij uitgebreid stil bij het belangrijke speurwerk van Van Olst. In navolging van Van Olst verrichtte de archeoloog dr. Braat tijdens en na de Tweede Wereldoorlog opgravingen op 'De Woerd'. Ook hier werden sporen van Bataafse bewoning aangetoond. Wolters brengt in zijn boek de beide Renssele vindplaatsen met vindplaatsen in Doornik en de Aam in verband en stelt vast dat *alle aan een zelfde oude, grotendeels nog bestaande weg zich bevinden. Deze weg bereikt bij Doornik (...) de oude rivierbedding de Waal en ziet recht tegenover uit op de vluchtheuvel der Bataven: de Kopse Hof (...). Hij bereikt voorbij de Kerkenhof de weg naar Bemmelen, maar zette zich eertijds voort in dezelfde richting; op een oude kaart, waar ze Postweg heet, vindt men dit aangegeven; ze bereikte achtereenvolgens Merm, ... Aam en tenslotte Rijkerswoerd.* Wolters heeft het hier dus ook over de huidige Woerdsestraat en stelt hiermee dat deze als doorgaande weg zeker al aan het begin van onze jaartelling bestond. Daarmee behoort de Woerdsestraat tot de oudste straten van ons land.

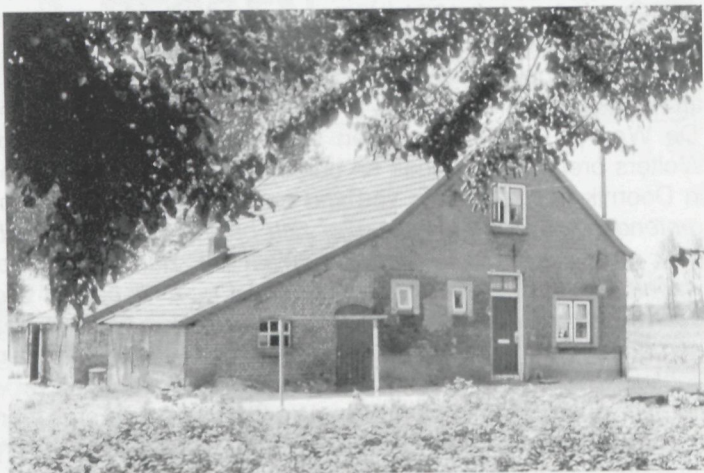

Deze foto geeft een beeld van de vondsten die Van Olst op 'De Kerkenhof' opgroef. Het aangetroffen materiaal was voor 80% Bataafs en voor 20% Romeins. De foto is afkomstig uit 'De gemeente Bemmelen in het land van Overbetuwe' van dr. J. Wolters (1954). Wolters droeg zijn boek op aan Van Olst, 'om zijn levenslange actieve belangstelling voor ons Overbetuws historisch erf'.

Een kaart uit 1810

De in het voorgaande genoemde schrijvers komen op basis van het gevonden materiaal allen tot de conclusie dat de hoger gelegen gronden in Ressen, zoals de 'Kerkenhof', 'De Woerd' en de 'Oudenhof' vanaf het begin van onze jaartelling ononderbroken bewoond zijn gebleven. Want hoewel in het midden van de veertiende eeuw een begin werd gemaakt met het bedijken van de Betuwe en het aanleggen van sloten en weteringen, waardoor de drassigheid van de bodem afnam, bleven de hoger gelegen oude woongebieden, zeker in vergelijking met de lager gelegen komgronden, aantrekkelijke woonplekken. De oude zwarte cultuurgronden van de stroomruggen, ook wel woerdgronden genaamd, waren bij uitstek geschikt voor akkerbouw. De meer drassige kommen werden vooral gebruikt als weiland en hooiland.

Op de hoek van de Woerdsestraat en de Res-sensestraat staat al meer dan 200 jaar dit huis. Oudere inwoners van Ressen spreken van 'De Kikvors'. Om zijn woonfunctie te behouden, heeft het huis in de loop van de tijd diverse gedaantewisselingen ondergaan.

Wij maken hier nu een sprong in de tijd en kijken hoe de situatie rond de 'Kerkenhof' ongeveer 200 jaar geleden was. We maken daarbij gebruik van een plattegrond van Ressen die tijdens de Franse bezetting in 1810 werd gemaakt. De kaart is met de hand getekend en ingekleurd. Er op staan alle straten en percelen, vele voorzien van namen, met perceelsnummer en meetgegevens, zoals oppervlakte. Op de bewoonde percelen is met kleur het onderscheid zichtbaar gemaakt tussen woonhuis (donker) en schuur. Hooibergen zijn als cirkels met een kruis aangegeven. Het als tuin in gebruik zijnde deel van het huisperceel is verdeeld in min of meer gelijke 'kavels' met een streeppatroon dat er uit ziet als ploegvoren.

De kaart is een zogenaamde verpondingskaart. Dat wil zeggen dat deze werd gemaakt om als basis te kunnen dienen voor de heffing van belasting. De in redelijke staat verkerende kaart is omstreeks één vierkante meter groot en omvat het hele dorp Ressen. De kaart bevindt zich, evenals een veel groter exemplaar van Bemmelen, bij het Gelders Archief te Arnhem. Helaas moeten wij het in dit artikel over de Woerdsestraat doen met een foto in grijs tinten, inclusief donker weergegeven vouwen in de kaart.

Links zien we de Woerdsestraat. Ter hoogte van het ronde verkeersbord sluit deze aan op de Slenkweg. De weg loopt niet helemaal recht richting Ressensestraat, maar vertoont hier een flauwe bocht. Langs de weg lopen aan weerskanten sloten. Het hek, dat toegang geeft tot de boomgaard rechts, vermeldt de naam 'Het Spycker'. Hoewel juist dit een van de plaatsen langs de Woerdsestraat is waar sinds 1810 veel veranderd is, kunnen we veel van de genoemde details terugvinden op de verpondingskaart van twee eeuwen geleden: de loop van de weg, de sloten en zelfs de naam 'Het Spycker'.

De kaart bevestigt het beeld dat de bewoning van Ressen zich concentreerde op de oude oeverwallen of stroomruggen. Behalve de bewoning op en nabij de bekende plaatsen in de kern van het dorp, zien we eigenlijk alleen nog in het uiterste zuidwesten van het dorp bewoning, rond 'Den Boel'.

Wanneer we de details op de kaart nader bestuderen, dan zien we dat de situatie rond het noordelijke uiteinde van de Woerdsestraat heel herkenbaar is en tegelijkertijd toch ook heel verrassend. In het bovenste gedeelte loopt van links naar rechts de Ressensestraat, aan beide zijden geflankeerd door een sloot. Rechtsboven ligt aan deze weg de 'Oudenhof', bestaande uit een boerderij, met een schuur, waarachter twee hooibergen. Uit het laatste valt af te leiden dat daar ieder geval vee werd gehouden. Een deel van het hoger gelegen huisperceel is als (moes)tuin aangegeven, tussen de straat en de boerderij onderbroken door een oprit. De gebogen grenzen van de kavel kunnen worden gezien als een aanwijzing dat het hier om een hoger gelegen oude woonplek ging. Op die plaatsen volgen de perceelsgrenzen vrijwel steeds het verloop van de verhogingen in het landschap. De kavelgrenzen van de later in gebruik genomen percelen in de lager gelegen gebieden zijn veel meer strak rechtlĳnig.

Links van de 'Oudenhof' zien we van boven af het zuidelijke deel van de huidige Oude Postweg op de Ressensestraat uitkomen. Komend vanuit het zuiden sluit de Woerdsestraat aan op de Ressensestraat. Hier zien we heel fraai weergegeven, dat het in feite niet om één, maar om twee aansluitingen gaat. Vanaf de aansluiting van de Slenkweg op de Woerdsestraat loopt de Woerdsestraat in de vorm van een vork richting Ressensestraat. Een dubbele stippellĳn geeft het verloop van een wegdeel links aan, langs de door een sloot omgeven, min of meer ronde, 'Kerkenhof'. Dit tracé komt overeen met de huidige loop van de straat. Links van 'De Kikvors' sluit deze aan op de Ressensestraat. Een tweede dubbele stippellĳn laat zien dat de Woerdsestraat ook nog achter 'De Kikvors' langs op de Ressensestraat aansluit en wel precies tegenover de Oude Postweg. Daarmee bevestigt deze kaart wat Wolters zei over het in de dezelfde richting doorlopen van de Woerdsestraat in de Postweg.

Het perceel van 'De Kikvors' ligt hier fraai ingetekend in de vork. Het huis staat pal aan de weg, zoals ook nu nog. Bij het huis is (moes)tuin getekend. Aan de wijze waarop dat is gearceerd, zou je dubbele bewoning van het huis kunnen afleiden. De rechthoekige kavels tuin zijn helemaal omgeven door een sloot.

Tegenover de 'Oudenhof' zien we in 1810 aan de Ressensestraat nog geen bewoning. Tegenwoordig staat hier 't Spyck'. De 'voorganger' van dat huis, met de naam 't Spijker' -misschien beter: 't Spyker' of 't Spieker'- zien we op de tekening nog ter hoogte van de Slenkweg aan de Woerdsestraat staan.

De naam 't Spijker' voert ons terug naar de middeleeuwen, waarin vanuit Ressen het beheer werd gevoerd over het goederenbezit in de Betuwe van de abdij van Atrecht. Hier in Ressen was een hofmeier belast met het innen van de belastingen voor de abdij. Dat gebeurde in natura. Het kon gaan om levend jongvee, akkerbouw- of veldgewassen. Van alle opbrengsten moest een tiende deel worden afgestaan aan de hofmeier, die deze tienden vervolgens opsloeg in zogenaamde spijkers. Spijkers zijn dus eigenlijk opslagplaatsen of grote schuren. De hofmeier zorgde er voor dat opgeslagen goederen en gestald vee werd verkocht en stuurde de opbrengst naar de abdij van Atrecht.

De huidige bewoner van 't Spyck', J. Wessel Jansen, bestudeerde de geschiedenis van de spijkers. Hij kwam tot de conclusie dat er pal tegenover de 'Kerkenhof' waarschijnlijk ooit drie spijkers hebben gestaan. *De voornaamste stond tegenover de Slenkweg, waar de grond nog steeds bezaaid is met puinresten. Op een oude plattegrond is het oorspronkelijke gebouw aangegeven met vast daaraan een toren. Veelal waren deze gebouwen versterkt om beroving tegen te gaan.* Op de verpondingskaart zien we een dergelijke toren niet meer, wel een hoofdgebouw met een losstaande schuur. Toen het perceel in 1880 verkocht werd, stond de boerderij er niet meer. In de betreffende akte werd melding gemaakt van 'het Spykerse Weidje' en een afgebroken ruïne. Het 'Spykerse Weidje' is momenteel een pruimenboomgaard. Wellicht dat nader onderzoek van de bodem ter plaatse ooit nog meer van de achtergronden van deze bijzondere historische locatie aan de Woerdsestraat aan het licht zal brengen.

Tegenover 't Spijker', aan de zuidostrand van de 'Kerkenhof' zien we een waterpartij. Dit was ooit een diepe plas, de Spykerse Kolk genaamd. Het gebruik van open vuur voor koken en warmstoken en broei in het opgeslagen hooi veroorzaakten vroeger regelmatig branden. Voordat er waterleiding werd aangelegd, was het daarom geen overbodige luxe om in de omgeving van de veelal met rietgedekte boerderijen een watervoorraad bij de hand te hebben. Dat was dan ook de bestaansgrond van de Spykerse Kolk. In Ressen werd na 1930 waterleiding aangelegd. De kolk lag er nog tot na de Tweede Wereldoorlog. Bij het dempen ervan zijn grote hoeveelheden puin verwerkt, afkomstig van de in de oorlog beschadigde gebouwen in de omgeving.

De kadastrale kaart van 1832

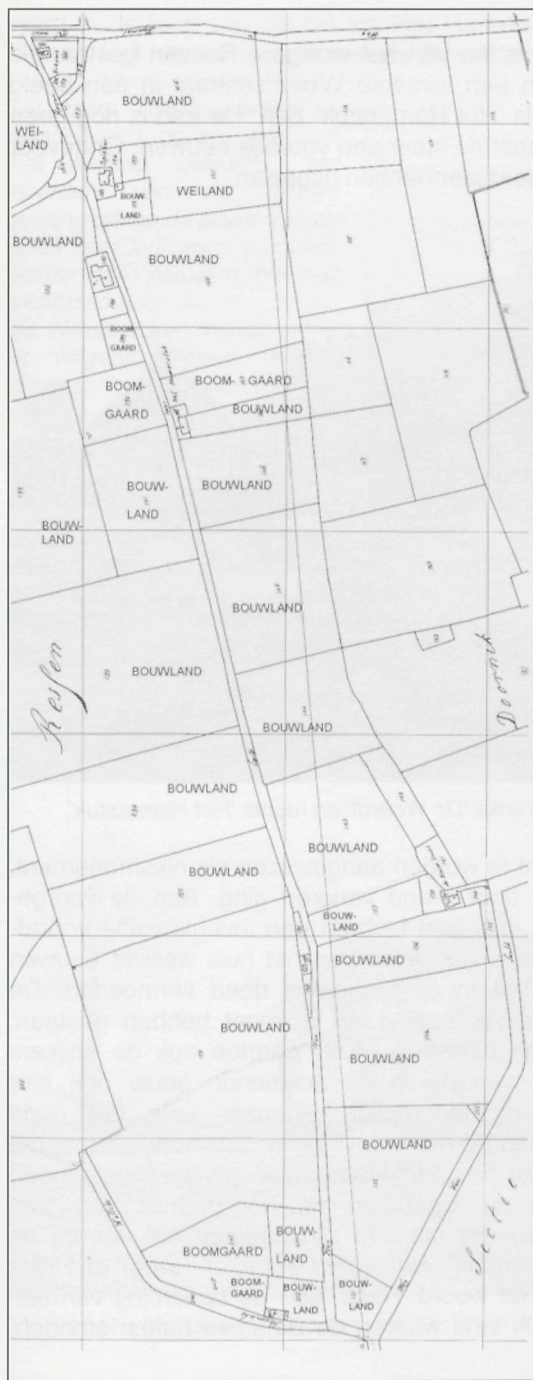
Vergelijken we de eerste kadastrale kaart van Ressen uit het jaar 1832 met de verpondingskaart van 1810, dan zien we dat er aan het noordelijke uiteinde van de Woerdsestraat het een en ander is veranderd. Waar in 1810 het rechterwegdeel liep, dat aansloot op de Postweg, is in 1832, met kavel 157, een perceel bos gelegen. Het perceel 158 is weiland. Van de vroegere vork is dus alleen het westelijke deel nog als weg in gebruik. Het perceel van de Spykerse Kolk, nummer 164, had in 1832 een oppervlakte van 1120 m².

Detail van een luchtfoto van 15 maart 1945 met de omgeving van de 'Kerkenhof'.

Wanneer we de kadastrale tekening van 1832 en het daarbij opgetekende gebruik van de grond vergelijken met bovenstaande luchtfoto, dan valt op dat het areaal boomgaard enorm is toegenomen. Behalve op het in tweeën gedeelde perceel van de 'Kerkenhof' waren dat in die tijd vooral hoogstamboomgaarden. Het water stond hoog in maart 1945: de Spykerse Kolk stroomt over. De sloot die op de tekening van 1810 langs het oostelijke wegdeel van de Woerdsestraat liep, zien we op de foto ter hoogte van de aansluiting met de Slenkweg nog met een flauwe bocht tussen de bomen door richting Oude Postweg lopen. Aan de Ressensestraat is hier voor het eerst het nieuwe "t Spyck" zichtbaar. "t Spyker" was al in 1880 verdwenen.

De Woerdsestraat was in het midden van de twintigste eeuw nog een onverharde weg. Het onderhoud van de weg was de verantwoordelijkheid van de Dorpspolder Ressen. In de jaren vóór de oorlog waren het de broers Dorus en Hent Meuleman, die aan de Zandsestraat (huidige nummer 26) woonden, die belast waren met het uitvoeren van het onderhoud aan de weg. Zij verwerkten met grote regelmaat gemalen basaltsteen in de telkens opnieuw tevoorschijn komende kuilen. Nadat ze een kuil hadden gevuld met stukjes steen, dekten ze die vervolgens nog af met een graszode. Van de gemalen basaltsteen lagen op diverse plaatsen langs de bijna 1700 meter lange weg voorraden klaar, zodat de beide broers nooit ver hoefden om hun kruiwagen opnieuw te kunnen vullen.

Op het hiernaast opgenomen detail van de kadastrale kaart van 1832 is voor de percelen gelegen aan de Woerdsestraat het gebruik aangegeven. Het overgrote deel van de percelen is bouwland. Op een tweetal kavels zien we weiland: op de 'Kerkenhof' en bij 't Spycker'. Boomgaard zien we in het noordelijke deel van de Woerdsestraat slechts op twee kleine percelen: ten zuiden van 'De Woerd' en ten oosten van 'Het Hamerstuk'. Alleen aan de grens met Lent, nabij het zuidelijke uiteinde van de straat, zien we nog een tweetal kleine boomgaarden.

Het aantal aanwonenden is in 1832 erg beperkt. Bovenaan zijn dat de bewoners van 'De Kikvors', 't Spycker', 'De Woerd' en 'Het Hamerstuk'. Aan het zuidelijke deel van de weg staat, pal in de flauwe bocht, slechts een kleine woning annex café.

Op deze kaart is een pad ingetekend dat de Woerdsestraat, ter hoogte van het café, verbond met de oostelijk gelegen Zandsestraat en uitkwam bij 'De Kleine Lucht'. Iets ten zuiden van het café liep een soortgelijk pad, dwars over het daar gelegen perceel bouwland in zuidwestelijke richting, naar 't Visveld. Of reizigers te voet met de paden langs het café écht tijdwinst boekten, is maar de vraag....

'De Woerd' en 'Het Hamerstuk'

Een van de meest sfeervolle foto's die van het vroegere Ressen bestaan, is de onderstaande waarop we aan een winterse Woerdsestraat in één beeld samengevat zowel 'De Woerd' als 'Het Hamerstuk' zien. De foto is nog geen dertig jaar oud maar ademt welhaast de sfeer van voorbije eeuwen. Ongeveer zo moet het er hier ruim tweehonderd jaar hebben uitgezien.

Kijkend in noordelijke richting zien we links 'De Woerd' en rechts 'Het Hamerstuk'.

'Het Hamerstuk' stond op het punt te worden aangewezen als rijksmonument, toen het in de zomer van 1977 door brand verloren ging. Aan de voorgenomen aanwijzing tot monument was kort tevoren een inventarisatie voorafgegaan. Hierbij kwam vast te staan, dat delen van het huis wellicht eeuwen ouder waren, dan het jaartal 1744 in de voorgevel deed vermoeden. De Saksische boerderij die hier dus ver voor 1744 al moet hebben gestaan, maakte vermoedelijk deel uit van hetzelfde bezit, waartoe ook de spijkers behoorden. Uit de opbrengsten van de in de achttiende eeuw ook hier opbloeiende tabaksteelt, heeft de toenmalige eigenaar voor het oude achterhuis een nieuw voorhuis laten bouwen. J. Wessel Jansen schreef in het Kringblad van mei 1998 een artikel over 'Het Hamerstuk'. Hij geeft daarin een overzicht van het verloop van de eigendom en het gebruik van 'Het Hamerstuk' in de laatste eeuwen. Hij staat in zijn bijdrage ook stil bij de herkomst van de naam 'Het Hamerstuk'. *Het woord 'Ham' of 'Heem' of 'Heim' betekent: woning, huis of thuis. Het woord 'Hamr' was de benaming van een oude Bataafse hut. 'Hamres', stuk land waarop de Bataafse hutten stonden,*

werd in de loop van de tijd tot 'Het Hamerstuk' vereenvoudigd. Ook Wessel Jansen legt hier een relatie met het Bataafse verleden van de Woerdsestraat.

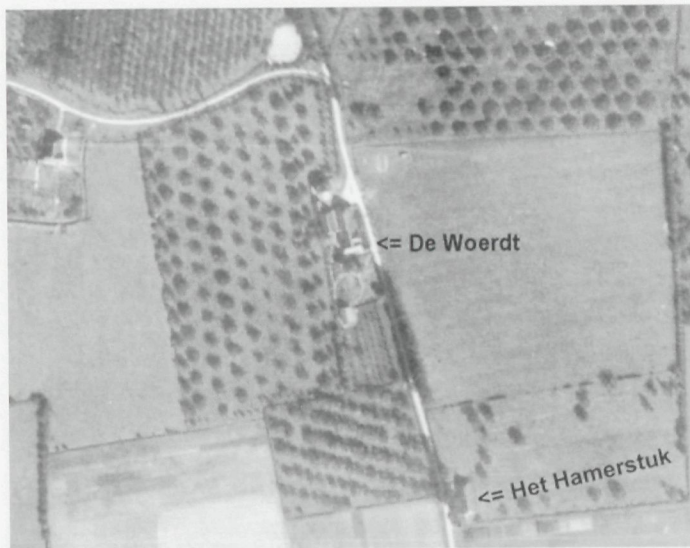
De naam 'Het Hamerstuk' is aangebracht op het hek van het weiland, gelegen ten noorden van de nieuwe woning die op de plaats van de oude boerderij werd gebouwd. Achter deze percelen, hier niet zichtbaar door de mist, liggen de 'Nevelvelden'. 'Nevelvelden' is volgens Wessel Jansen afgeleid van 'Nebenvelden': velden naast de bewoonde stukken.

Fruitboerderij 'De Woerd' is een naam die iedere streekgenoot zo vertrouwd in de oren klinkt, dat het lijkt alsof deze er altijd al is geweest. Toch werd tot dertig jaar geleden op deze boerderij vooral vee gehouden. En ook al op de tekening van 1810 was achter de boerderij een hooiberg getekend. In 1832 waren de percelen in de directe omgeving vooral als bouwland in gebruik. Op luchtfoto's van 1944-1945 zien we dat de boerderij aan de westkant van de Woerdsestraat wel geheel omgeven is door hoogstamboomgaarden, maar die percelen behoorden toen niet tot boerenbedrijf van 'De Woerd'.

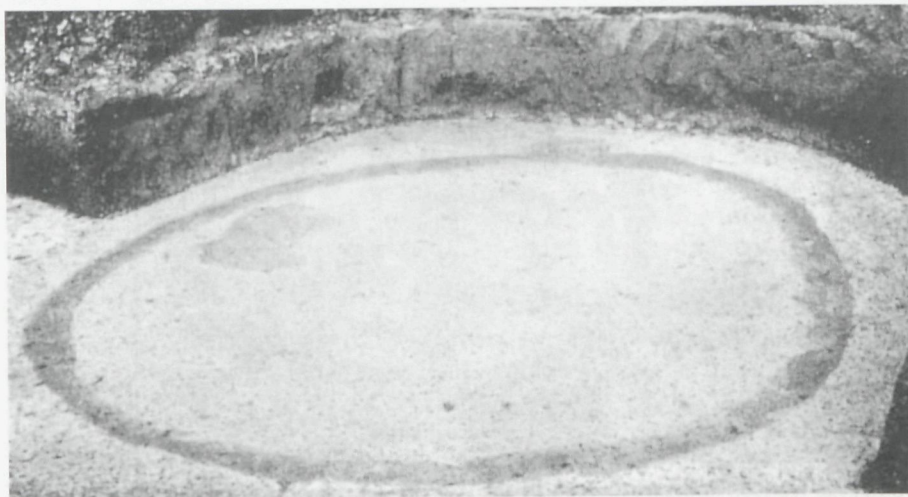

Vanuit het weiland ten zuidoosten van 'De Woerd' werd rond 1975 deze foto gemaakt.

Op dit detail van een luchtfoto van september 1944 is heel goed het gebruik van de percelen rond 'De Woerd' en 'Het Hamerstuk' te zien: de zon scheen en de bomen zaten nog goed in het blad. De hoogstamboomgaarden ten westen en ten zuiden van 'De Woerd', met onder meer kersen, hoorden niet bij deze boerderij.

'De Woerd' is tegenwoordig een fraai gerestaureerd rijksmonument. Het ligt voor de hand dat het geheel, bestaande uit twee voorhuizen met daaraan vast twee schuren, in verschillende fasen is gebouwd. Een exact bouwjaar is daarom niet te geven, maar eind 18^e – begin 19^e-eeuw is een goede indicatie. In 'De Woerd' bevindt zich nog een oude waterput. Archeologisch onderzoek op en rond 'De Woerd' en 'Het Hamerstuk' toonde bewoning in de tijd van de Bataven aan, met graanschuren, waterputten en een pottenbakkerij.

Archeoloog dr. Braat legde in 1941 op 'De Woerd' sporen van een rond gebouw bloot.

Het zuidelijke deel van de Woerdsestraat

Heel lang heeft er na 'Het Hamerstuk' in zuidelijke richting nog maar één bewoond perceel gelegen. Ook nu staat hier nog een huis. Het is na 1932 in de plaats gekomen van een eerder pand dat door brand verloren ging. Het perceel ligt pal aan de weg, daar waar deze een knik maakt. Volgens de verpondingskaart liep de weg in 1810 aan twee kanten langs deze woning. Op de kadastrale tekening van 1832 loopt de straat alleen nog maar oostelijk van het perceel. De grond en de opstallen hadden in die tijd verschillende eigenaren. De grond was, tezamen met diverse percelen bouwland ten westen van het huis, eigendom van ene Arend Sanders die zijn eigen woonhuis aan het Ressense Walleke had; de straat waarop de Woerdsestraat in het zuiden aansloot. Een zekere Gerrit Nuij had toen het recht van opstal van de woning aan de Woerdsestraat. Of er toen al een café was is niet zeker. In de eerste helft van de twintigste eeuw was dat wel het geval, al betrof 'De Groebelton', zoals deze genoemd werd, nauwelijks meer dan een kamertje waar aan voorbijgangers een kop koffie of glaasje jenever geschonken werd. In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog woonde er nog steeds een Nuij, die behalve cafébaas ook schoenmaker en klompenklamper was. Vanaf eind jaren vijftig woont Harry Stoffels er. Het huis was al geen café meer toen hij er kwam.

Van de 'nieuwe' bedrijven aan de Woerdsestraat, zijn 't Buske' en de 'Els-hof' de oudste. 't Buske' was er het eerst. Vanaf het eind van de negentiende eeuw is de familie Wolters hier aan de zuidwestkant van de Woerdsestraat in de fruitteelt actief geweest. Dat was in een voorganger van het huidige huis, dat door brand verloren ging.

Nog steeds tussen de fruitbomen, aan de zuidwestkant van de Woerdsestraat, deze na de brand in de dertiger jaren herbouwde boerderij 't Buske'.

Eén van de zoons van de familie Wolters begon in 1929 ten noorden van 't Buske' met een nieuw boerenbedrijf, de 'Els-hof'. Op de 'Els-hof' werd fruit geteeld, maar er liep ook melkvee. Dat veranderde in de jaren vijftig, toen helemaal werd overgeschakeld op fruitteelt. Aanvankelijk vormden vooral kersen een groot aandeel van het omvangrijke areaal. Veel streekgenoten ruilden hun werkzaamheden in onder meer de steenfabrieken in de zomermaanden gedurende enkele weken in voor die van kersenplukker. Vanaf de vijftiger jaren werden de kersen geleidelijk vervangen door appels. Inmiddels zijn de enorme boomgaarden die ooit tot het bedrijf behoorden gerooid. Wat nog resteert, is een strook langs de Woerdsestraat. Daarop wordt uit liefhebberij nog een vrij uitgebreid assortiment fruitbomen, aangevuld met sierbomen, in stand gehouden. Hierdoor wordt het groene karakter van de straat op deze plaats nog wel steeds vastgehouden.

berij nog een vrij uitgebreid assortiment fruitbomen, aangevuld met sierbomen, in stand gehouden. Hierdoor wordt het groene karakter van de straat op deze plaats nog wel steeds vastgehouden.

Fruitboerderij de 'Els-hof' in 2004.

Van het verleden via het heden naar de toekomst

Na de Tweede Wereldoorlog hebben zich nog enkele bedrijven aan de Woerdsestraat gevestigd en is er nog een paar woonhuizen bijgekomen. De nieuwkomers, waaronder ook glastuinbouwers, hebben zich door hun beperkte aantal en de schaal van hun activiteiten, kunnen invoegen zonder de landelijke sfeer aan de Woerdsestraat aan te tasten. Natuurlijk leidde hun komst tot veranderingen, maar die zijn er altijd geweest, in alle tweeduizend jaar dat de Woerdsestraat bestond. Nog in de laatste tweehonderd jaar wisselden landbouw, veeteelt en fruitteelt, zoals we zagen, elkaar voortdurend af. Deze veranderingen in het gebruik van de percelen aan de Woerdsestraat hadden echter wel met elkaar gemeen, dat ze ongedaan gemaakt konden worden. Op veeteelt en akkerbouw kon fruitteelt volgen. Nadat de hoogstamfruitteelt te arbeidsintensief werd, kwamen er laagstammen. Liep de opbrengst terug, dan werd een boomgaard gerooid en kwam er weer landbouw. De ontwikkelingen die met de uitbreidingsplannen van Nijmegen op het Ressense grondgebied afkomen zijn veel ingrijpender van aard; ze zijn onomkeerbaar en betekenen wel het einde van het landelijke karakter van de omgeving.

Op deze luchtfoto van september 1944 zien we de Woerdsestraat vanaf de aansluiting op de Slenkweg in het noorden (linksboven) in zuidelijke richting lopen tot aan het begin van deze straat bij de aansluiting bij het Zandsepad, op de grens met Lent vlakbij het punt waar de Zandsestraat overgaat in de Vossenpels. Vooral rond de 'Els-hof' en 't Buske', ten westen van de Woerdsestraat bij Lent, zien we veel boomgaard. Ook in het gebied tussen de 'knik' in de weg bij 'De Groebel-ton' en de bocht in de Zandsestraat bij 'De Kleine Lucht' zien we fruitbomen. Pal langs de Woerdsestraat in noordelijke richting zien we tot aan 'De Woerd' verder diverse percelen die als bouwland of als weiland in gebruik zijn. Wat meer oostelijk van de Woerdsestraat, richting Bemmeldus, zien we ook nog diverse percelen met boomgaard. De aanwezigheid van al deze boomgaarden heeft er zeker toe bijgedragen dat ouderen zich de Woerdsestraat uit die tijd vooral herinneren als een 'groene' weg in een heel boomrijke, landelijke omgeving.

Op Rijksniveau is voor Nederland een zogenaamde ecologische hoofdstructuur vastgesteld. Daarmee wordt beoogd een samenhangend netwerk van natuurgebieden te realiseren, dat er voor moet zorgen dat belangrijke en duurzame ecosystemen behouden blijven. Als onderdeel van deze plannen heeft de provincie Gelderland in haar Waterhuishoudingsplan een ecologische verbindingzone (EVZ) tussen de natuurgebieden in de uiterwaarden van de Waal bij Bommel en Doornik en de uiterwaarden van de Nederrijn bij Arnhem aangewezen. Het is momenteel aan de gemeente Lingewaard om mee te werken aan het realiseren van deze plannen.

Bij kennisneming van de plannen valt op dat het beoogde verloop van de EVZ vrijwel overeenkomt met het verloop van de weg uit de tijd van de Bataven van 2000 jaar geleden, die liep van Doornik, via de 'Kerkenhof', Aam, naar Rijkerswoerd. Daarmee lijkt een belangrijke stap gezet naar behoud van de Woerdsestraat. Toch is dat nog niet zo vanzelfsprekend. In de huidige plannen zijn weliswaar de zuidelijke en noordelijke uiteinden van de Woerdsestraat opgenomen, maar verder loopt de EVZ grotendeels evenwijdig aan de Woerdsestraat over de Nevelvelden. En eigenlijk te ver van de Woerdsestraat af, om echt goed bij te kunnen dragen aan de instandhouding van het landelijke karakter daarvan.

Het is nu aan ons, als erfgenamen van de Bataven, om er voor te knokken dat de plannen rond de Woerdsestraat zo worden uitgewerkt dat deze straat niet nog tijdens onze generatie definitief verloren gaat. Want naast een ecologische verbindingzone voor bedreigde diersoorten hebben wij als bedreigde soort mens immers ook recht op recreatieve verbindingzones als de Woerdsestraat. Grote terughoudendheid ten aanzien van bijvoorbeeld de Nijmeegse plannen voor een verbindingsweg tussen de Ovatonde en de Zandsestraat is daarom geboden. Uitvoering daarvan zou het voortbestaan van het 2000 jaar oude monument Woerdsestraat weleens letterlijk kunnen doorkruisen.

Gerard Sommers

Bij het samenstellen van deze bijdrage werd gebruik gemaakt van:

- 1) *De gemeente Bommel in het land van Overbetuwe, Dr. J. Wolters, 1954;*
- 2) *Toegang tot het verleden, A. Bredie, 1970;*
- 3) *Ressen verleden heden en in de toekomst, Ver. Dorpsbelangen Ressen, 2000;*
- 4) *Kadastrale Atlas Gelderland 1832 – Bommel/Ressen, SWKAG Velp, 2000;*
- 5) *De Spijkers te Ressen, J. Wessel Jansen, Kringblad mei 1997;*
- 6) *Het Hamerstuk te Ressen, J. Wessel Jansen, Kringblad mei 1998;*
- 7) *De Elshof in Ressen, Gerard Sommers, Kringblad september 2004;*
- 8) *Luchtfoto's van 12 september 1944 en 15 maart 1945, Afd. Speciale Collecties Bibliotheek Landbouwuniversiteit Wageningen;*
- 9) *Plannen herinrichting Bommelse Zeeg, Waterschap Rivierenland, 2003;*
- 10) *Verpondingskaart Ressen 1810, Rijksarchief in Gelderland, Arnhem;*
- 11) *Foto's familie N. van Olst, Maria Janssen en archief Historische Kring Bommel.*

Plan 'De Woerd' op 16 december gepresenteerd

De voorgaande bijdrage in het Kringblad had ik net gereed, toen 'De Gelderlander' van woensdag 15 december kwam met een publicatie over de plannen voor het stedelijk uitloopegebied 'De Woerd'. Op dezelfde pagina een aankondiging van een informatiebijeenkomst hierover op donderdag 16 december. De bijeenkomst in 'De Kolk' in Haalderen trok 150 tot 200 belangstellenden. Nadat wethouder Van Dalen en Lenie Scholten van het KAN een korte uiteenzetting hadden gegeven over de diverse betrokken partijen en hun rol, gaf projectleider Jean Buskens een presentatie van de plannen voor de inrichting van het buitengebied. Het gaat om diverse voorzieningen in een samenhangend gebied lopend van 'Het Spiegelbos' bij Doornik via Woerdsestraat, Zandsestraat en Sportpark Ressen tot voorbij de Groenestraat. Een belangrijk onderdeel van de plannen betreft de herinrichting van de Bemmelsche Zeeg. Hoewel nog niet alle hobbels bleken te zijn genomen, dient de effectuering van de voornemens met voortvarendheid ter hand te worden genomen om aanzienlijke sommen toegezegd subsidiegeld te kunnen veiligstellen. De projectleider benadrukte het streven van de plannenmakers om bij de verwezenlijking van de plannen vooral de huidige waarden in het gebied te respecteren en zelfs verder op te waarderen. De eigenaren van bedrijven in het betreffende gebied zullen hiervan volgens de projectleider geen belemmeringen in hun bedrijfsvoering hoeven te ondervinden.

Hoewel eerder op de avond was aangegeven dat plannen met betrekking tot een nieuwe verbinding tussen A325 en Bommel in een later dit voorjaar te houden bijeenkomst zouden worden gepresenteerd, kwam dit onderwerp tijdens deze informatieavond bij het stellen van de vragen onvermijdelijk toch aan de orde. Daarbij werd, naar mijn mening terecht, de zorg uitgesproken en ook door de projectleider beaamd, dat de realisatie van een verbindingsweg tussen de Ovatonde aan de A325 en de Zandsestraat niet alleen de ecologische verbindingzone maar eveneens de, ook deze avond nog eens bevestigde, intenties tot instandhouding van het landelijke karakter van de Woerdsestraat ernstig dreigen te doorkruisen. Het is jammer dat de plannen voor de inrichting van het buitengebied waarvan de Ecologische Verbindingzone 'De Woerd' deel uitmaakt, niet in samenhang met de plannen voor de aanleg van een verbindingsweg zijn uitgewerkt. Maar als het de betrokken overheden echt ernst is met het behoud van de recreatieve en ecologische waarden in dit deel van het buitengebied en langs de Woerdsestraat dan zal dat zeker consequenties (moeten) hebben voor de wijze waarop een verkeersverbinding Ovatonde A325-Zandsestraat wordt gerealiseerd. Anders zijn in ieder geval de miljoenen euro's weggegooid, die met de uitvoering van de nu gepresenteerde plannen gemoeid zijn. Evenals de niet in geld uit te drukken waarde van een landelijke Woerdsestraat.

Gerard Sommers

Bijzondere terugkeer voor 'Een brug te ver'-veteranen

Zo kopte het Sheffieldse huis-aan-huisblad 'The Star' op 13 september 2004. Het ging om drie Arnhem-veteranen, waarvan de heer Bert Cooper bij onze kring bekendheid geniet. Zijn belevenissen zijn beschreven in ons Kringblad (nog in groene uitvoering) van september 1999 vanaf bladzijde 62.

Samen met twee andere veteranen, met wie hij veel contact had via een veteranenvereniging, vertelde hij zijn verhaal voor 'The Star'. De andere twee waren Bob Dare, wiens tank vanaf Normandië tot Overloon in Brabant gekomen was -de tank werd daar vernield en is er tot op heden blijven staan als onderdeel van het oorlogsmuseum- en Les Hinchliffe, die over zijn tijd bij de marine vertelde.

Poignant return for 'A Bridge Too Far' veterans

By Sarah Crabtree

THREE World War II veterans from Sheffield have set off on an emotional return journey to Arnhem in Holland to mark the 60th anniversary of Operation Market Garden.

Bert Cooper, Bob Dare and Les Hinchliffe are making the poignant trip in Bob's car and by ferry, and are among thousands of veterans from across the country heading for Holland to remember lost comrades.

Bert, of Highcliffe Court, Greystones, Sheffield, was just 19

Veteran: Bert Cooper with the Dutch book that he features in Picture: Andrew Partridge

OPERATION MARKET GARDEN FACTFILE

Flashback: Bert Cooper, aged 20

■ OPERATION Market Garden was the biggest airborne assault in the history of warfare. Ten British servicemen won the Victoria Cross during the battle, nine posthumously.

■ The operation was a disaster for several reasons. The German Army had been wrongly assumed to be demoralised and on the run following D-Day. Allied troops were dropped into the heart of two German panzer divisions. Virtually

none of the radio sets issued to the British troops worked. And the Germans discovered detailed objectives from day one, when they captured maps and plans of the entire operation from a downed glider.

■ In the days that followed, because of the communications breakdown, the RAF dropped most of the desperately-needed supplies into the hands of grateful German troops.

De drie heren zijn aanwezig geweest bij de herdenkingen van Market Garden in Arnhem en uiteraard heeft Bert Cooper Bommel bezocht. En vanzelfspre-

kend is hij weer op bezoek geweest bij de familie Peters aan de Wardstraat. Mevrouw Peters is een Polman en bij die familie heeft Cooper gedurende de slag om Bommel onderdak gevonden.

Naar aanleiding van het artikel in 'The Star' zijn op locaties in Bommel en Overloon door de Yorkshire Television opnamen gemaakt met de veteranen. In Bommel, waar het verhaal van de kapotgeschoten kerktoeren nog eens werd uitgemeten, zijn ook opnamen gemaakt door de groep mensen, die Bommelse reportages verzorgt voor 'Liduina' en 'Lingehof'.

Op de foto poseert een lachende Bert Cooper met het Kringblad van september 1999 in de hand voor de fotograaf van 'The Star'.

Joop Verburg

't Is historisch

Dekking!

Het gebeurde tijdens de Tweede Wereldoorlog, in september 1944. We kregen opdracht van de Duitse militairen dat we Bommel moesten verlaten. We werden de kant van Haalderen opgestuurd. Daar werden we ondergebracht op de boerderij van Vernooij. We kwamen dus aan de Duitse kant van het front terecht. Overal om ons heen zaten Duitse soldaten.

Opeens werden we beschoten door Engelse jagers. Het was natuurlijk hun bedoeling om op Duitse soldaten te schieten, maar ook ons vlogen de kogels of de granaatscherven om de oren. Eén van onze mensen was zo vreselijk bang, dat hij de schuur in rende en op zijn kop in een meelton dook.

Toen het iets rustiger werd, trokken we hem er met de nodige moeite uit. "Waarom duik je toch voorover in die ton?" vroegen we hem. "Wel," zei hij, "dan schieten ze je eerst in de benen en dan ben je voor de rest wellicht veilig". Ook hij heeft het allemaal overleefd....

Johan Minkhorst

Openstelling huisvesting dinsdag 8 februari vervalt

In verband met de viering van carnaval/de krokusvakantie komt de openstelling op dinsdag 8 februari a.s. te vervallen.

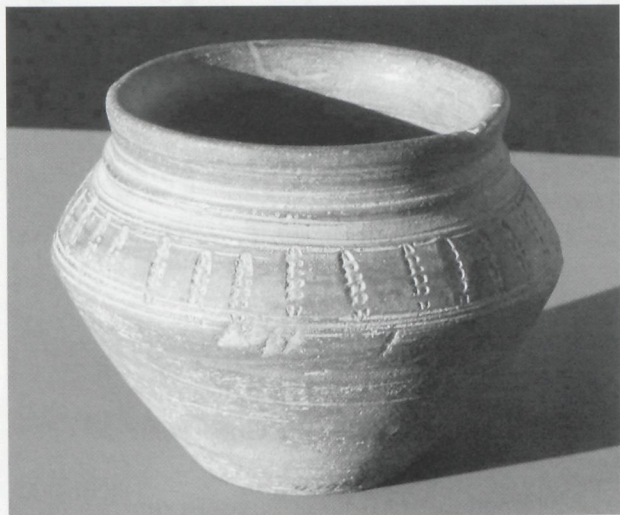
Het bestuur

Bemmels 'urntje' weer terug

We waren blij verrast toen we op zaterdag 24 januari 2004 de nieuwe be-
huizing van de Historische Kring Bommel in 'De Kinkel' bezochten. In een
vitruine stond daar, fier in een spotlicht, het 'urntje' te pronken dat wij vroeger
zo lang bij ons in huis op de piano hadden staan. Het was weer terug in
Bommel. Gelukkig.

Het zal in 1950 zijn geweest dat vader op de bus stond te wachten bij Frans
Derksen, bij de halte in de Dorpsstraat. De hele Dorpsstraat lag overhoop in
verband met de aanleg van de nieuwe riolering. In een klomp klei zag hij de
contouren van een urn. Hij vroeg een voorbijganger de kleiklomp naar
moeder te brengen op het schoolplein (tegenwoordig Meesterplein). Ze
moest het maar voorzichtig schoonmaken onder de pomp. Bij thuiskomst
was hij verrukt over de gave, grijze urn met mooie spijkerversiering aan de
rand. Het kwam bij ons in de huiskamer en we lieten ons vertellen, dat het uit
de Merovingische Tijd was (450-800 n. Chr.).

In de jaren '70-'80 kwam de heer Bredie wel eens bij ons over de vloer. Die
zei steevast: "Wierink, dat urntje mag jij hier niet zo maar in je huis hebben.
Geef mij het mee, dan zorg ik dat het op een goede plek komt te staan". Mijn
vader had als antwoord: "Ik doe wel eens vaker iets wat God en Koningin
hebben verboden, hij blijft hier mooi staan." En tegen ons zei hij nooit de urn
aan Bredie mee te geven, want "het hoort hier in Bommel ergens een plaats
te krijgen, bij een instantie die er goed voor kan zorgen". Toen vader in 1982
was gestorven, hebben wij, kinderen Wierink, samen met moeder besloten
de urn naar het toenmalig Rijksmuseum G.M. Kam in Nijmegen te brengen.

Vader had dit museum
al eens eerder ge-
noemd als mogelijk-
heid om de urn naar
toe te brengen. Daar
heeft deze even in een
vitruine gestaan. Maar
hij kreeg een nummer
en kwam beneden in
een kelder temidden
van honderden soort-
en lotgenoten terecht.

*De urn is een vroeg
middeleeuwse knikwand-
pot van grijsbakkend aar-
dewerk, waarop een ver-
siering is aangebracht.*

Toen het Rijksmuseum G.M. Kam veranderde in Provinciaal Museum en later een deel van de collectie eigendom van de gemeente Nijmegen werd, kregen wij toch de kriebels. Hadden wij er wel goed aan gedaan dit 'urntje' uit handen te geven?

Gelukkig ontstond er in Bommel een goed georganiseerde, vitale en vertrouwenwekkende historische kring. Voorzitter Marc Kocken wendde zijn goede relaties aan bij het Gelders Archeologisch Centrum G.M. Kam, waar het provinciaal depot voor bodemvondsten is gevestigd. Nu staat 'ons urntje' in bruikleen hier weer in Bommel te pronken. Het is in goede handen. Daar zijn we erg blij mee.

Henk en Stef Wierink

Aanwinsten

In de periode eind augustus tot en met december 2004 werd het documentatiecentrum van de kring weer aangevuld met de nodige spullen die door u werden afgestaan. Wij noteerden een huisnummerregister van de gemeente Bommel per 1 mei 1981, informatie betreffende 'Bommel 800', 2 fotokaarten van de muurschilderingen in de hervormde kerk te Bommel en voorrangskaarten voor het aanschaffen van textielgoederen. Voorts kwamen we in het bezit van het boek 'Tijdsbeelden' uitgebracht bij het 60-jarig bestaan van de PGEM en een eerder gedenkboek 'PGEM 1940-1955', alsmede een PGEM-diensttelefoon. De verzameling bidprentjes werd uitgebreid met die van burgemeester Herckenrath. Een bundel archiefstukken betreffende het onderwijs rond 1950, 5 boeken met tekeningen van historische objecten en situaties uit vooral Lent, Nijmegen, Ressen en Bommel en een gesmede spijker completeren onze gevarieerde lijst. Wij hebben het, met dank, in ontvangst genomen.

Het bestuur

Januarinummer Kringblad in januari

De meeste van onze lezers zal het niet zijn ontgaan: we zijn er dit keer niet in geslaagd het januarinummer al rond de kerstdagen bij u in de bus te deponeren. Ernstige problemen met de automatisering hebben ons bij de totstandkoming van dit nummer helaas behoorlijk parten gespeeld. Het januarinummer ontvangt u nu in januari. En hoewel dus eigenlijk op tijd, toch onze verontschuldigen voor de late oplevering.

De redactie

Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (13)

Jhr. J.B.S. de Ranitz schreef voor ons historie

De barre bange oorlogswinter 1794/95 - Ravage in 'Huis Doornik'

In september en oktober 1794 werden de dorpen langs de noordelijke Waaloever geplaagd door inkwartieringen van ongedisciplineerde troepen die een Franse overtocht over de rivieren moesten voorkomen. De Ranitz heeft ons in zijn correspondentie verteld hoe die bendes de dorpelingen hebben geterroriseerd. Na de overgave van Nijmegen op 7 november werd de Over-Betuwe overstroomd met duizenden terugtrekkende soldaten die in de maanden november en december de dorpsbewoners hebben leeggeplunderd. Alles wat van hun gading was werd gestolen. De wintervoorraden in de boerderijen werden opgeëist, vee gevorderd, paarden in beslag genomen, huizen gebruikt voor inkwartiering waarbij op elke inwoner vier manschappen werden ondergebracht. Langs de dijk werden de bewoners verjaagd. Achterhuizen en schuren werden gesloopt om hout te bemachtigen voor de onderkomens in het open veld en boomgaarden werden gekapt voor brandhout want de winter was vroeg ingevallen. Toen de troepen moesten vluchten voor de oprukkende Fransen in januari 1795 volgden voor de dorpelingen maanden van honger en ontbering, met veel zieken en sterfgevallen in een strenge winter.

In zijn registratie 'Ondervinderlijke noodlottigheden des Oorlogs in den gepasseerden winter Anno 1794 en 1795, naar waarheid beschreven' beschrijft De Ranitz zijn ervaringen in de eerste weken na de overgave van Nijmegen:*)

Nadat de stad Nymegen was overgegaan, kregen wij genoegzaam alle officieren van het 5^e Hannoversche Grenadierregiment bij ons met een geheele compagnie met derzelve aanhang, dus 15 officieren met 17 knechts en 120 man gemeene en onderofficiers, alsmede al hun paarden, zoo reyd, als kar en wagenpaarden, en 's middags kwamen nog 2 of 3 officieren mede eeten. Zij hadden een kok bij haar. De geheele keuken was door de kok en de domestiquen bezet. Wij waren verplicht om in de eetzaal aanstalt te maken om de pot te kookken voor ons. Ook moesten onze domestique bij ons in de eetzaal eeten. Wij moesten alles fourneeren, n.l. van winkelwaren, voor betaling, maar hout, turf en koolen is alles door hun verteerd zonder eenige vergoeding. Ook hebben zij zig meester gemaakt van onze aardappels, kool, en hebben circa 12 zakken aardappels van ons gestoolen, buyten hetgeen zij nog in onzen tuijn, zoo van ons als van andere menschen, hebben buyt-gemaakt. Ook hebben zij al ons droog hout verbrand, alsmede al onze materialen, als wanmoolen, baktrog, etensbakken, varkensbakken, kuypen, broeikassen en ramen, kruijwagens, rekken en schoppen uit de keuken,

schoeiingen en posten, al het latwerk van den wijngaard, enfin alles wat maar met mogelijkheid verbrand kon worden; alle hekkens rondom de tuynen, het latwerk van de plaats en een menigte van timmerhout hetwelk door anderen bij ons was geborgen. Daarbij 3 varkens, 2 runderen en een kalf, alsmede ongeveer 17.000 pond uytterwaardhooy. Den geheele dag van 's morgens tot 's avonds 11 uur was er een gestadig rumoer; alle oogenblikken, insonderheid van 's morgens 10 tot 's middags 2 uur en dan van 6 – 9 uur 's avonds, moest men klaar staan, om hen te bedienen; den ééne moest bier, den andere jenever hebben, dan booter, brood, zout, oly, azijn, peper, rijst enz. enz, zoodat mijn dogter niet zooveel tijd had om met vrede ½ quartier te zitten. Potten en pannen, glazen etc. etc. werden vernield, alsmede messen, vorken en lepels. Met één woord, zij deden mij allen smaad aan: den éénen noemde mij een dondersche patriot, den andere b....kind en zoo voort. Dit alleronaangenaamste leven heeft geduurd tot den 2e Jan. 1795, dus 2 maanden, kunnende de schade begroot worden op f 500,-. Daarbij is ons nog het agterhuys van Sprokkelenburg afgebrand en het woonhuis door de Franschen beschooten en onbewoonbaar gemaakt. Ook door de Hannoversche zijn de deuren en vensters en vloeren nog verbrand. Een menigte wilgenboomen zijn nutteloos afgekapt. de doornenheggen mede omgekap en vernield, veel weijland vergraven om nutteloze batterijen te maken. Nadat de Hannoversche van ons vertrokken waren, kwamen de Keyserlijke. Wij kregen een capteijn, een vendrig en een chirurgijn-majoor in quartier. Deselve zijn tot 10 Jan. 1795 bij ons gebleven, sijnde 's morgens ongeveer 3 uren met een stille trom vertrokken, hebbende hun 8 dagen van kost en drank voorzien.

Kort en goed samengevat: De Ranitz is in twee maanden tijd leeggeplunderd, zijn huis is een ravage geworden en schuren en andere opstallen zijn (onherstelbaar) beschadigd. In Oud-Doornik, de Vossenpels, Ressen, Lent en de Veerdam zijn de bewoners leeggeplunderd en aan de Veerdam werden bovendien alle bewoners verjaagd. Hoe het in Bemmelen en in andere nabij gelegen dorpen is geweest, vertelt De Ranitz niet. Uit latere correspondentie van De Ranitz weten wij dat de mensen in Bemmelen, Haalderen, Gendt, Doornenburg en Pannerden veel te lijden hebben gehad van de vreemde troepen, zowel voor als na de invasie van de Fransen. Heel wat mensen zijn uit de gevarenzone gevlucht. De Ranitz heeft wel met de gedachte gespeeld om de wijk te nemen, maar hij is op 'Huis Doornik' gebleven. In zijn brieven aan zijn dochter Amelia in Gouda vertelt hij nog heel wat bijzonderheden over de barre, bange oorlogswinter.

9 Nov. 1794. *Uw broer Cobus is gelukkig met het eene bataillon uit Nijmegen gekomen, maar het andere ongelukkig in handen der Franschen gekomen. Die arme menschen zijn op de gierbrug geweest en de brug is vast geraakt en men heeft de brug naar de stadszijde overgehaald daar alle, die er op waren*

zijn gefangen. Uw broeder is naar Zutphen. Wij hebben gelukkig het alarm van de overgave der stad niet gehoord, want wij zijn maar effen in slaap geweest, toen het geval geschiet is; zijnde om 12 uren het droevig spektakel begonnen. Men had de liggende brug te vroeg in brand geschooten, anders had het ander volk nog wel overgekoomen. De kleine kerk in de Broerstraat is geheel afgebrand, ook een gedeelte van het stadhuijs. In de Ebersteeg is ook brand geweest, maar dat is nog gauw uitgebluscht, maar de kerk brand verschrikkelijk. Men zegt, dat heden nacht weder brand is geweest in de stad, althans men heeft het geklep der klokken gehoord en veel rumoer. Wij hebben nu 7 of 8 officieren in huijs met knechts en over de 100 gemeenen in de schuur en koetshuijs. Wij worden bijna gek van het loopen en draven. Wij hebben geen goederen meer van Lent bekomen. Lent is verlaten en alles werd doorschoten. Uw oom is op het Bemmelsch Huijs met een menigte zoo generaels, collonels, majoors, ingenieurs en burgers; denkelijk gaat Uw tante mede daar naa toe en uwe moeder en zuster na den Domine te Bommel.

J.B.S. de Ranitz had zijn militaire loopbaan afgesloten als kapitein in het legertje van de republiek in West-Indië met standplaats Paramaribo waar in 1773 zijn zoon Jacob (Cobus) was geboren. Jacob Frans begon zijn militaire loopbaan als cadet ter zee bij de Admiraliteit van de Maas. In 1791 ging hij over naar de landdienst en in 1794 nam hij als kapitein deel aan de gevechten rond Nijmegen. Hij was toen 21 jaar. Onderstaand zijn verslag.

Evacuatie van Nijmegen – 7 november 1794

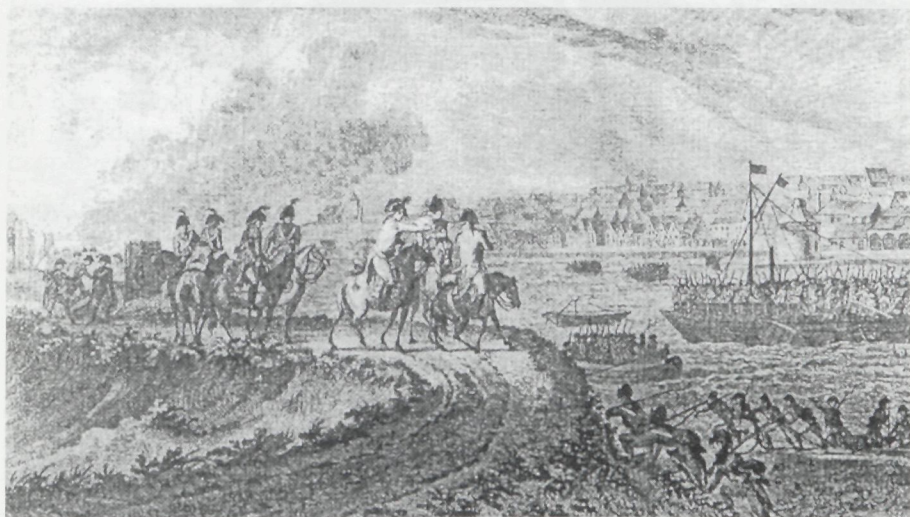
Slegts 5 dagen waren wij te Nijmegen, toen de order tot evacuatie werd gegeven. Wij verlieten Nijmegen over de vaste brug, geformeerd van beurdschepen, pontons en marktpramen, onder het faveur van een zee van canonskogels, die uit de Fransche batterijen, zoo aan 't huys Batava onder, als op den Hunnerberg boven de stad waren geplaatst en zich aldus kruisten. Circa aan de Lentsche zijde komende, waar er twee of meerdere ponten of schepen in den grond geschoten waren, daar wij niet verder konden en een rugwaardsche beweging moesten maken, willen wij niet allen verdrinken, en was het niet geweest, dat de gemelde brug aan de stadtsche zijde reeds brandende was geweest, waren wij zeker in Nijmegen gevangen geworden, gelijk het overige garnizoen. De Engelse broeders hadden zich reeds vroegtijdig daaruit begeven, dan onze colonel, de heer grave Leopold van Regteren, heer van Grimsbergen, welk reeds voor ons uijt en voordat de gezegde ponten in den grond geschoten, daar nog over was geraakt, de omstandigheden, waarin het regiment zich bevond ziende, kwam met eenige manschappen met planken en andere materialen toesnellen met dat voor ons gelukkig gevolg, dat wij zonder een man te verliezen te Lent het vaste land bekwamen, met uitzondering van een capteijn, twee officieren en eenige manschappen van ons regiment, die op een piquet in de werken waren en gevangen zijn geworden. De brand der Broerkerk alsmede van eenige huysen in de Hertsteeg, het bombardement en meer andere voorvallen, niet tot mijn bestek behoorende, wil ik zwijgen.

J.F. de Ranitz, Capitein.

De tekening geeft een indruk van de beschieting door de Fransen van de schipbrug tussen Lent en de Waalkade op 6 en 7 november 1794. De gierbrug werd provisorisch hersteld en in het gedrang van de vluchtende soldaten raakten velen te water en verdronken.

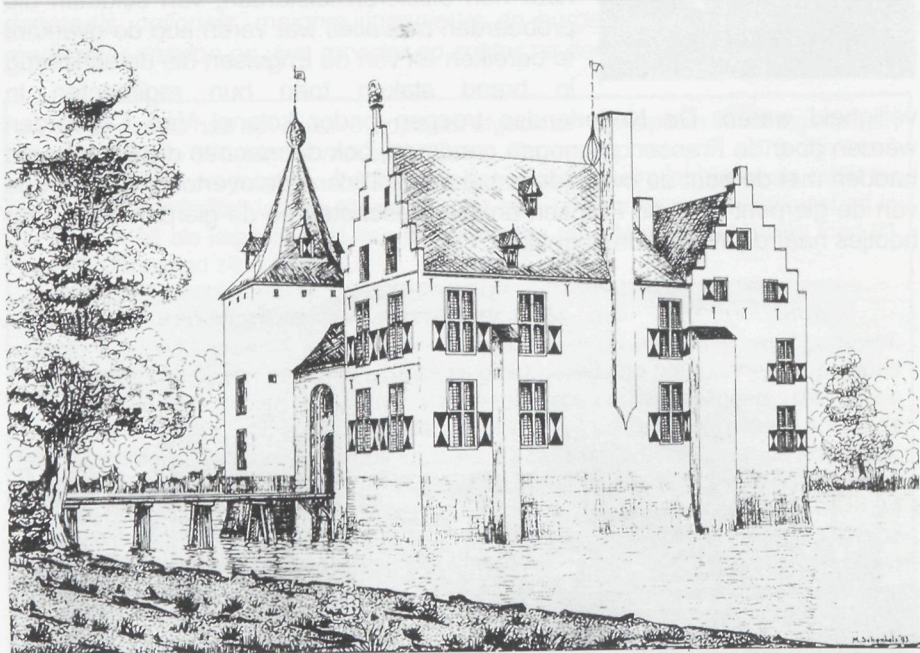
In zijn brief aan Amelia vertelt De Ranitz heel summier hoe de terugtocht van de geallieerden uit Nijmegen is verlopen. Zonder te vertellen dat er sprake was van een chaotische vlucht van manschappen die zich op de zwaar beschadigde schipbrug in paniek verdrongen en niet meer naar hun officieren luisterden, van soldaten die probeerden met alles wat varen kon de overkant te bereiken en van de Engelsen die de schipbrug in brand staken toen hun regimenten in veiligheid waren. De Nederlandse troepen onder kolonel Van Coevorden werden door de Fransen gevangen genomen, ook de mannen die geprobeerd hadden met de pont de overzijde te bereiken. Tijdens de overtocht was de tros van de gierpont door de Fransen onklaar geschoten en de gierpont werd met bootjes naar de Waalkade getrokken.

Deze tekening van Corn. Brouwer laat de stuurloos geschoten gierpont zien en officieren en manschappen die de Betuwse Dijk in Lent hadden weten te bereiken. De geallieerde troepen waren niet in staat gebleken Nijmegen te verdedigen. Toen de Fransen voor de wallen stonden, vluchtten de ordeloze troepen in paniek naar de noordelijke Waaloever, de Engelsen voorop.

De zoon van De Ranitz, Jacob, bereikte op het nippertje de Lentse oever. In die rampnacht zijn uit de belegerde vesting rond 7.000 Engelse, Hannoverse, Hessische en Hollandse troepen geëvacueerd. Verder proeft men uit zijn verslaglegging dat hij lang niet altijd op de hoogte was van wat er in werkelijkheid gebeurde. Ook in die tijd werkte de geruchtenmachine op volle toeren.

Het 'Huis te Bemmell' werd in 1794 bewoond door Jan Adriaen, van Bemmell tot Bemmell, Beuckelaer, Incourt, Holthuys en Persyn. Hij was toen 82 jaar (geboren 13-11-1712, overleden 21-12-1798). Hij was ongehuwd. Zijn jongere broer, Jacob Boudewijn van Bemmell tot Voorst en Doornenburg, woonde op 'De Doornenburg' waar hij in de rampnacht van 20-2-1799 overleed (geboren 28-7-1714). Jacob Boudewijn overleed kinderloos.

Na de evacuatie van de geallieerden uit het bedreigde Nijmegen en de overgave van de Fransen werd 'Huis Bemmell' het trefpunt van de opperofficieren te velde om een strategie uit te stippelen om de Fransen de overtocht over de rivier te beletten. De tekening, in het bezit van Mr. H. Bergamin, laat 'Huis Bemmell' in zijn glorieertijd zien.

De boter kost 16 st. het pond en alles navenant. Willem Crijnen zegt men heeft wel f 10.000,- schade aan koorn en hout. In de Vossenpels zijn verscheide huizen doorschoten en de menschen zijn alles quijt, door de husaren en anders, en een zoo goed als de anderen. Van de Engelschen zijn wij bevrijd

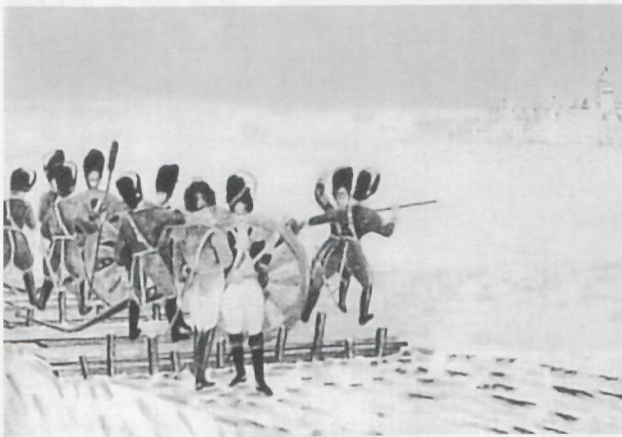
gebleven. Heden avond hebben wij het eerst hier de taptoe hooren slaan en morgen dan zullen wij de reveille hooren. Ook moeten morgen eenige dansen in de allée na de trom om een warmen rug te maken (Militaire straf). Adresseer uw brief aan Christ Janssen meuleknegt, op de brug te Arnhem, en verder aan mijnheer Orrages. Ons vee is gestoolen en het hooy haast heel op.

Willem Crijnen die op het 'Huis te Lent' woonde, was een grootgrondbezitter en eigenaar van het 'Heerenlogement' aan de Veerdam. De Ranitz blijft in zijn verslaglegging en in zijn correspondentie de rekenmeester die prijzen vergelijkt en schadeposten berekent.

Mr. Gerrit Wicherlink, I.U.D. Procureur van het Hof te Zwolle was als permanent waarnemer van de Staten van Overijssel in het oorlogsgebied aanwezig om zijn opdrachtgevers nauwkeurig op de hoogte te houden van de krijgsverrichtingen en de gevolgen daarvan zodat de heren in Zwolle zich konden beraden over eventueel te nemen stappen.

Op 19 november 1794 rapporteerde Wicherlink over de situatie in de dorpen op de noordelijke Waaloever onder meer: *....In en omstreeks Lent zag men de rampen des oorlogs in den hoogsten graad en wel zoo dat iemand, die het niet met eigen ogen ziet, zulks moeielijk zoude kunnen geloven.... Hannoverschen en Engelschen, gedeeltelijk gecantonneerd, gedeeltelijk gecampeerd, logeerende den laatsten meestal in hutten van stro en lootsen.*

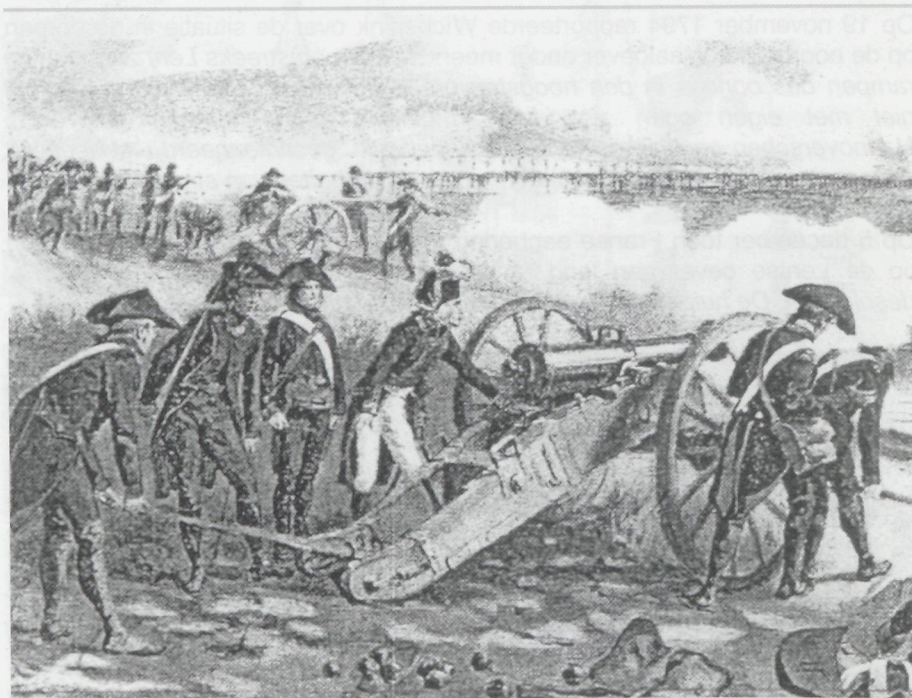
Op 5 december toen Franse eenheden met vier ijzeren hengsten probeerden op de Lentse oever aan land te gaan rapporteert hij: *...Te Lent zag het desolaat uit. De huizen waren allen door de inwoonderen verlaten....*

Hannoversche artillerie op de dijk bij 'Huis Doornik' beschiet Fransen in de Ooijpolder. De Ranitz was erg sceptisch over de resultaten van deze acties. Na 15 december zweeg het geschut aan beide zijden omdat in Parijs voorbereidingen werden getroffen voor onderhandelingen over een wapenstilstand. Tekening uit de collectie MS.

17 Nov. 1794. Alles is hier nog als voren. Veel, ja magtig veel rusie en onaangenaamheid. Er komen langs hoe meer officieren hier, en elke officier heeft 1 of 2 knechts, zoodat de keuken opgepropt vol is en hoe langer hoe meer rusie. Onze meyd en kok hebben alsmede rusie met elkander gehad. De meyd is en wordt hoe langer hoe slegter en speelt de h... en is niet meer te vertrouwen. Aan alles zal hier haast gebrek wesen, gebrek aan brood. Denkelijk zullen wij nog genoodzaakt worden om de vlucht te nemen.

's Morgens om 4 of half 5 begint het rumoer en duurt tot 's avonds 9 of half tien. In de stad is het heel stil en men hoort er niets uijt. Alle dagen genoegzaam komt een officier en Franschen met een trompetter te Lent met dépêches. Wij moeten alles uit Arnhem ontbieden. Eergisteren is er een groot leger Franschen over den Ooische dijk na boven gemarcheerd en de cannonniers hier van de batterij aan den dijk hebben er seventien canonskogels na toe gezonden. Wij gelooven niet dat er één geraakt heeft. Vele menschen sterven en vele zieken; de ellende onder de menschen is groot.

Een Franse officier richt een stuk zwaar geschut op de bezetters van de noordelijke Waaloeever. Dat Franse geschut heeft heel wat schade aangericht o.a. in de Vossenpels en aan 'Spokkelenburg'. Prent uit de Mansell Collection.

De wereld vol ongedisciplineerde soldaten was voor De Ranitz erg klein. Wat zich in de stad had afgespeeld na de overgave wist hij niet. Wat de vreemde troepen in Nijmegen voor schade hadden aangericht wist hij van horen zeggen. Typisch voor De Ranitz dat hij in zijn correspondentie niet ingaat op al die geruchten. Voor de huisvesting van de geallieerden waren de kerken in Nijmegen gevorderd. Geplaagd door de herfstkou sloopten de soldaten deuren en vensters, schuttingen en schuurtjes om brandhout voor verwarming te verkrijgen en zij vorderden bier, brandewijn en andere alcoholische dranken van de stadsbevolking. In tegenstelling tot hun vijanden gedroegen de Fransen zich in de stad gedisciplineerd en vriendelijk voor de bewoners. Op het platteland was dat wel anders.

28 Nov. 1794. *20 November brandde het achterhuijs Sprokkelenburg door onvoorzichtigheid van de militairen af. Ook werd onze weijde het Spiegel, tusschen Sprokkelenhof en Nyenhof zeer vergraven, wordende aldaar batterijen gemaakt, en zoo deze en geene lieflijkheden zonder einde. Onze dienstmaagd heeft soo lang tegen uw moeder gebrutaliseerd dat eyndelijk het geduld een eijnde heeft genomen en de drift de overhand gekreegen, zoodat zij met eenige muylpeeren en een schop onder haar agterste de eetzaal is uytgerold. De geheele Vossenpels is huijs aan huijs sieck.*

9 Dec. 1794. *De omstandigheden worden hier niet beter, het geweld begint de overhand te nemen. Alle order onder de militairen is weg. De officieren durven het volk niet meer te straffen, omdat zij selfs niet deugen. Het huijs van juffr. van Erp te Lent is ten eenenmale afgebrooken tot de grond toe. Een Engelschman heeft er alle beyde beenen tot een beloning voor gebrooken en verscheyde meer huijsen hebben hetzelfde noodlot ondergaan, zoodat Lent een formeele verwoesting is. Het huijs van den amptman is ook schrikkelijck vernield. Er hoort veel toe om in deze omstandigheden altoos bij zijn plicht te blijven.*

Aan de Veerdam en langs de Griffdijk-Zuid waren alle bewoners door de geallieerden verjaagd zoals Mr. Wicherlink rapporteerde. Tal van Lentse mensen zijn gevlucht nadat hun huizen onbewoonbaar waren geworden of totaal waren verwoest. De wederopbouw zou jaren in beslag nemen.

12 Dec. 1794. *Gisteren morgen circa zes uren werden wij door het gedreun van canonschoten ontrust, die boven op de hoogte der heerlijkheid Gend wierden gelost. Er was spoedig een generale opstand in huijs, alles werd van de militairen gepakt en gezakt en in wijng tijd was het huijs ontruijmd. Wij en ons geheele huijsgezin liep mede in alle hoeken om onze meubeltjes op te zoeken, daarvan het een en ander mankeerde. De zieken wierden weggezonden; de kok met zijn bagage vertrok ook, maar de militairen bleven op de*

plaats onder de wapenen staan, en al het volk, dat rondom in de buurt ingequartierd was, quam ook bij ons. Het schieten bleef continueeren.

Een paneeltje van J.G. Huck in de collectie van het Valkhofmuseum laat ons zien hoe de Engelse generaal De Busche levensgevaarlijk gewond wordt weggedragen na het treffen met de Franse infiltranten bij Gendt op 11 december 1794. Het paneeltje en de verklaring daarbij zijn een staaltje van oorlogspropaganda in die dagen. De generaal werd gewond nadat hij de Fransen tot tweemaal toe over de Waal had teruggedreven. De Ranitz, die over de oud-generaal Bosch spreekt, wist 12 december al 'van horen zeggen' dat de generaal door zijn eigen geschut, dat de Fransen hadden omgedraaid, was geraakt en dat er geen sprake was van het teruggrijpen van de Fransen. Die waren met medeneming van het vijandelijk geschut teruggeroeid.

Eindelijk kwam er bericht, dat de Fransen over de Waal waren, aan den Zandberg boven Gend. De troepen uit Bemmelen en verder na boven trokken daar na toe. Inmiddels hadden zij de Fransen meester gemaakt van de batterij, daar zij den schildwacht en eenige manschappen hadden gemassacreerd en de canonnen omgedraaid, daar zij de voorhoede van de Hannoversche mede begroeten en den oud-Generaal Bosch een arm afschooten en een dodelijk quetsuur toebagten waardoor dien braven generaal ook in wijnig tijd het leven uijtblees. Mede wierd er een majoor geblesseerd, en nog een onderofficier en eenige andere dooden en geblesseerden, maar toen de magt te sterk kwam vernagelden zij het geschut en vertrokken weder over de rivier. Men weet niet, dat er één van hen is gebleven, ofschoon het eerste berigt was, dat er wel 600 gefangen waren.

Omtrent de middag was alles weder in rust en de inquantiering wierd weder genomen. Alles raakte weer in hujs in beweging, alleen de zieken zijn wij kwijt geraakt, maar die eenige kussens, een peluw en deekens meegepakt hebben, welke hun buijten ons weten door de officieren waren toegevoegd. Maar de majoor heeft ons beloofd dat hetzelfde weder sal koomen.

Heden avond weer schieten gehoord. De geblesseerde majoor is door de Franschen medegenomen. Heden avond zijn twee knechts bij ons in de eetzaal gekomen, terwijl wij zaten te eeten en plaatsten zig voor het vuur en voerden het grootste woord, zoodat wij wel genoodzaakt zullen worden, om ook de eetzaal te verlaten.

De Ranitz wist al dat de Franse aanval een volledig succes was geworden en dat zij bij hun terugtocht alle kanonnen van de vijand hadden meegenomen. Een kanon hebben zij onderweg verloren. Het werd onlangs uit de Waal opgehaald en staat nu op de Waalkade in Nijmegen. Mr. Gerrit Wicherlink moest zijn berichtgeving over deze aanval telkens negatief bijstellen. Van een glorieuze overwinning van de Hannoverse strijdmacht met veel gevangen Fransen en veel doden werd het tenslotte een fikse nederlaag. De Ranitz was erg voorzichtig met zijn oorlogsberichten zoals uit de volgende correspondentie blijkt.

23 Dec. 1794. *Wij voorzien niet anders als dat de rivier binnen 2 of 3 dagen zal gaan zitten, terwijl dezelve reeds vol ijs gaat. Men heeft ons willen versekeren dat er wel spoedig stilstand van wapenen soude wezen. Het geval van de Franschen is te Gend aan de z.g. Zandberg geweest. Zij hebben het nog al eens daar geprobeerd maar afgeslagen. Dit alles weten wij niet anders dan van hooren zeggen, en hoe kort het ook bij ons is en in de buurt, zoo kan men er nog niet zeker van zijn, want ieder liegt er wat bij.*

Het gerucht van een ophanden zijnde wapenstilstand was niet onjuist. In Parijs antichambreerden Nederlandse gezanten om met de Fransen over een wapenstilstand te onderhandelen. Terwijl de heren in Parijs geduldig zaten te wachten trok Pichegru op 10 januari bij Zaltbommel en Gendt over de bevroren rivieren naar Holland. Natuurlijk waren de dorpsbewoners bang voor wateroverlast. Dat najaar was er geen dijschouw geweest. Omdat de geallieerden de dijkmagazijnen hadden leeggestolen was er geen materiaal om de dijken goed op te maken voor de winter. Bovendien waren de dijken op de plaatsen waar geschut werd ingegraven verzwakt.

2 Jan. 1795. *Heden krijgen wij weder een andere vertooning. De Hannoverse trekken verder na beneden en wij krijgen Keyzerlijken in de plaats. Hoe het die zullen maken, zal de tijd leeren. Veel erger kunnen zij niet*

zijn dan de Hannoversche. Onze varkens zijn ook alle weg; ook dese nagt hebben zij nog een kalf weggestolen en voor 3 à 4 dagen hebben ze ook nog 8 zakken aardappelen weggestolen. Enfin zij hebben alles geroofd wat maar mogelijk was. Wij zitten nu zonder aardappelen. Om een journaal te houden, lieve kind, dat is alles zoo verward, dat de lust overgaat om te schrijven. God beware alle eerlijke lieden. De Engelschen maken het ook zeer slegt. Lent wordt een finale verwoesting. Het hujs van Beyerinck werd ook al afgebrooken. Het ziet er bedroefd uit.

Dit is de laatste brief van De Ranitz aan zijn dochter voor de invasie van de Fransen op 10 januari. In de volgende Flits zijn ervaringen in de Franse bezettingstijd.

Martien A.G.M. Schenkels

*) De teksten van De Ranitz zijn letterlijk, inclusief taalfouten, overgenomen.

Bronnen buiten reeds eerder genoemde:

- *Dr. G. Pikkemaat: Geschiedenis van Nijmegen.*
- *F.A. Hoefer: Verslaglegging van Mr. Gerrit Wicherlink in Oorlogsberichten 11.10.1794-16.01.1795 in Bijdr. en Med. Gelre XVI.*
- *P. Kehl: Historische schetsen van eenige dorpen en kasteelen in de Over-Betuwe.*

Internetwetenswaardigheden

Nederlandsch Economisch-Historisch Archief

Bij inventarissen, maar ook bij andere gegevens over loon, inkomsten, waar je in je genealogische gegevens tegenaan loopt, is het moeilijk om in te schatten of dat nu veel of weinig was. Nu kan je op de site van het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief een programma aanroepen, dat dat voor je uitrekent. Je kiest www.neha.nl, waarna je een Engelstalige site krijgt. Rechts vindt je onder "Digital Resources" de aanduiding: How much is? (NL). Daarachter zit een scherm met de vraag om het aantal guldens op te geven en het betreffende jaartal (na 1450), waarna dit bedrag omgerekend wordt naar guldens en euro's. Interessant bij testamenten en memories van successie. Website: <http://www.neha.nl>

Dood in Nederland

Dit is een website van de Stichting Dodenakkers.nl met informatie over begraafplaatsen, kerkhoven en oorlogsmonumenten. Men wil een volledig overzicht bieden van het funeraire erfgoed in Nederland. Naar verwachting zal het wel een aantal jaren duren voordat het overzicht volledig is. Momenteel zijn al veel begraafplaatsen en hun ontstaansgeschiedenis beschreven.

Daarnaast zijn graven van beroemde Nederlanders opgenomen. De laatste aanvulling is die van de koninklijke grafkelders na het overlijden van Z.K.H. Prins Bernhard. Website: <http://www.dodenakkers.nl/>

Genealogisch onderzoek in Nijmegen

Kees Leseman heeft een uitgebreide site met genealogische gegevens van zijn familie en verder een veelheid aan informatie over Nijmegen. De site bevat o.a. een overzicht van ambtmannen, de eerste autobezitters in 1898 en een overzicht van fotografen in Nijmegen. Bij dit laatste onderdeel ook informatie over het dateren van foto's.

Website: <http://home.planet.nl/~Kees.Leseman/nijmegen.html>

Adri Stuart

Agenda

Nieuw onderkomen voor Historische Kring Gende

Vanaf half januari is een stukje van het Gendtse verleden te bekijken in het voormalige gemeentehuis aan de Nijmeegsestraat 19 in Gendt. De Historische Kring Gende heeft dan het kringgebouw aan de Markt 20 verruild voor deze nieuwe locatie.

Het lezingenprogramma van onze Gendtse zustervereniging is nog niet helemaal uitgekristalliseerd. De plannen omvatten een lezing over de Defensiedijk/IJssellinie ergens in maart 2005 en een lezing over de Tweede Wereldoorlog ergens in mei. Houdt u voor precieze data, tijdstippen en locaties de nadere publicaties van de Gendtse kring in de gaten.

Oorlog en verwoesting in Huissen

Sinds 2 oktober 2004 is er een nieuwe wisselexpositie in het Stads museum met als titel 'Oorlog en verwoesting in Huissen'. Op de begane grond zijn distributiekaarten en wapens te zien. Verder hangt hier beeldmateriaal over de mobilisatie, de inval in mei 1940 en de bezetting door de Duitsers. Ook draait er regelmatig een videoband over de oorlog en de herdenking. Op de bovenverdieping zijn helmen, munitiekisten en jerrycans te zien, evenals persoonlijke gebruiksvoorwerpen van geallieerde militairen. Er hangen foto's van de verwoestingen in Huissen na het bombardement van 13/14 mei 1943 en na de bombardementen van oktober 1944. Andere fotopanelen gaan in op de evacuatie en de wederopbouw. Naast helmen van Duitse en geallieerde soldaten en etalagepoppen in militair tenue is zelfs een landingsgestel van een Short Sterling te zien (een viermotorige bommenwerper)!

U kunt de tentoonstelling bezichtigen tot 5 mei 2005 tijdens de openingstijden van het Stads museum op zaterdag- en zondagmiddag van 13 tot 16.30 uur.

